

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Տ. Տ. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ՊԱԼՃԵԱՆ (1955-1995)

3591. ԱՆՈՐԹԱՅԸ

Մեր պատմութեան ընթացքին քանիցս յիշած էինք ռուսմանահայ երիտասարդ ուսուցիչ Լեւոն Կարապետ Պալճեանը, որ արդիւնաւոր վաստակ ունեցած էր որպէս կրթական մշակ (3382): Ապա, 1943 թուին, կուսակրօն քահանայ ձեռնադրուելով, Վազգէն վարդապետ Պալճեան, վարած էր նախ առաջնորդական տեղապահի եւ ապա առաջնորդի պաշտօնները իր ծննդավայր Ռուսմանիոյ հայոց թեմին (3518): Վազգէն եպիսկոպոս, իր քահանայական ձեռնադրութենէն 13 տարի, եւ եպիսկոպոսական ձեռնադրութենէն 4 տարի ետք, 1955 սեպտեմբեր 30ին կը բարձրանար Ս. Լուսաւորչի Գահը, 47 երիտասարդ տարիքին, հայոց հայրապետներու շարքին բացառիկ տեղ մը գրաւելով թէ՛ որպէս ամենէն երիտասարդ հոգեւորականներէն մին, եւ թէ՛ որպէս ամենէն երկար եւ բացառապէս արդիւնաւէտ գահակալող հայրապետներէն մին: Լեւոն Կարապետ Պալճեան ծնած էր Ռուսմանիոյ Պուքրէշ մայրաքաղաք 1908 թուականի սեպտեմբեր 20ին, Ռոտոսթոցի Աբրահամ Պալճեան եւ Էտիրենցի Սիրանոյշ Մարգարեան ամուլի յարկին տակ, որպէս միակ զաւակը, եւ երրորդ օրն իսկ, սեպտեմբեր 23ին մկրտուած Պուքրէշի Ս. Հրեշտակապետք աթոռանիստ եկեղեցւոյ մէջ Յարութիւն քահանայ Սարգիսեանի ձեռամբ (ՎԱԶ. 9): Մանկութեան կարճատեան մը Կ. Պոլիս եւ Ռոտոսթո ալջելութենէ ետք, 1917ին Պալճեան յաճախած է Օտեսայի հայկական նախակրթարանը, հայազգի մտաւորական Արմէն Շիրանեանի տեսչութեան ներքեւ, եւ տարի մը ետք ծնողաց հետ Պուքրէշ վերադառնալով իր նախակրթութիւնը շարունակած է գերմանական աւետարանական դպրոցէն ներս մինչեւ 1924, երբ կը ստիպուէր թողուլ դպրոցը «ուսման վարձը խիստ թանկ» ըլլալուն պատճառաւ (ԱՆԴ. 20), ու կը մտնէր մայրաքաղաքի առեւտրական բարձրագոյն վարժարանը, միանգամայն արձանագրուելով Հայ Մարմնամարզական Ընդհանուր Միութեան, «եռանդուն մասնակցութիւն բերելով այդ մասնաճիւղի աշխատանքներին» դառնալով նաեւ Միութեան տեսնապետը (ԱՆԴ. 54): Աւարտելով առեւտրական վարժարանը, Լեւոն Կ. Պալճեան կը ստանար համալսարանական վկայական, եւ իսկոյն կը հրաւիրուէր որպէս ուսուցիչ Պուքրէշի Միսաքեան-Քեսիմեան ազգային վարժարանէն, աւանդելով ռուսներէն լեզու, ռուսէն ժողովուրդի պատմու-

թիւն, աշխարհագրութիւն, հայերէն լեզու եւ մարմնակրթութիւն: Պալճեան որպէս ուսուցիչ «իր բարոյական եւ զաղափարական մարդու սրտառուչ պատկերով» կը տպաւորէր ուսանողութիւնը երկար ժամանակ որպէս հմուտ, եռանդուն, հաւատաւոր մանկավարժ եւ դաստիարակ: 1932 թուի սեպտեմբերին Պալճեան Պուքրէշի պետական համալսարանէն կ'ընդունուէր որպէս ուսանող հետեւելու համար փիլիսոփայութեան, մասնագիտութիւն ընտրելով մանկավարժութիւնը եւ հասարակական գիտութիւնները (ԱՆԴ. 33): Նոյն ատեն կ'անդամագրուէր Հայ Ուսանողներու Միութեան, դառնալով անոր գործօն անդամներէն մին որպէս Միութեան քարտուղարը, իսկ 1933 յունուարին «Ռաֆֆի» Կրթական Մշակութային Միութեան, ուր յուլիսին Պալճեան կուտար իր առաջին հրապարակային բանախօսութիւնը: Իր ուսանողական եւ ուսուցչական աշխատանքներու կողքին Լեւոն կապ կը պահէր թեմի առաջնորդ Յուսիկ արքեպիսկոպոս Զոհրապեանի եւ եկեղեցական վարչութեան հետ 1934ին սկսեալ, ու մասնաւոր առիթներով ալ առաջնորդի հովանաւորութեան տակ եղող մշակութային ձեռնարկներուն կը մասնակցէր եւ կամ կը բանախօսէր: Մայր Աթոռոյ նուիրակ Գարեգին արքեպիսկոպոս Յովսէփեանի Պուքրէշ այցելութեան 1934 նոյեմբերին, Պալճեան կը լսէր հայրապետական զեկույց մը, եւ մշակութային ձեռնարկի մը առիթով կը խօսէր հայրենաշունչ ճառ մը նուիրակ Սրբազանի ներկայութեան ու անոր անձի մասին: 1935 յունիսին Պուքրէշի մէջ կայանալիք հայերէն թարգմանութեան 1500 ամեակի տօնակատարութեան առիթով Ռուսմանիոյ յորելինական յանձնախումբ մը կազմուած էր 16 մտաւորականներէ բաղկացած, զլիաւորութեամբ Նիկոլա Եորգայի, որոնց աշխատանքներուն մէջ գործօն դեր վերցուցած էին փրոֆ. Յակոբ Սիրունի եւ Լեւոն Կ. Պալճեան: 1936ին, յանձնելով իր աւարտական քննութիւնները պետական համալսարանին, Պալճեան կը ստանար ուսուցիչ-մանկավարժի պսակաւորի գիտական աստիճանը համալսարանի գրականութեան եւ փիլիսոփայութեան բաժնէն, գրելով իր աւարտաճառը («Կարգապահութեան հարցը մանկավարժութեան մէջ») իր ուսումնասիրութիւնը, հետեւողութեամբ իր մտածողութեան վրայ մեծապէս ազդող ամերիկացի մանկավարժ Ծան Տուրի տեսութիւններուն: Տարի մը եւս հետեւելով պետական համալսարանի Տիտու Մայրիսկուի անուան մանկավարժական դասընթացներուն, Պալճ-

Տ. Տ. ՎԱԶԳԵՆ Ա ՊԱԼՃԵԱՆ

եան կը ստանար համապատասխան վկայական 1937ի յունիսին (ԱՆԴ 58): Երիտասարդ հայ մտաւորականներու գործակցութեամբ ան կը խմբագրէր «Հերկ» ամսագիրը, որուն նպատակն էր հայ ընթերցողին ներկայացնել առարկայօրէն ներկայ քաղաքակիրթ աշխարհի գիտական, մշակութային, ընկերային, տնտեսական կեանքի արժէքներն ու մտածումները (ԱՆԴ 59): «Հերկ» տարուան մը կեանք կունենար եւ 1938ի մայիսին իր վերջին 12րդ համարով կը դադրէր: Հոն «Կարապետ Պալճեան հանդէս է գալիս հրապարակագրի իր խոստմանից տաղանդով, գրական փորձով ու ճաշակով» (ԱՆԴ 60): 1937-1942 տարիներուն Պալճեանի եւ թեմակալ առաջնորդ Յուսիկ արքեպիսկոպոսի միջեւ մտերմութիւն կը հաստատուէր («հոգեւոր եւ մտաւորական գետնի վրայ, ու այդ չըջանին էր մանաւանդ որ նորա հոգու եւ գիտակցութեան մէջ ամրապնդուած էր սէրը եւ պաշտամունքը հանդէպ Ս. էջմիածնի») (ԱՆԴ 73): Ինչպէս բովանդակ Ռուսմանիոյ, նաեւ հայ համայնքէն ներս խոր սուգի եւ տրտմութեան օրեր եղան յայտնի մտաւորական եւ ռուսական ակադեմիայի անդամ փրոֆ. Նիկոլայ Եորգայի բռնամահ վախճանը 1940 նոյեմբեր 27ին: Կարապետ Պալճեանի վրայ խորապէս ազդած էր գերման ֆաշիստներու յատուկ կազմակերպութեան ձեռքով կատարուած ոճիրը որով տանջամահ կը վախճանէր այդ մեծ պատմաբանն ու հայ ժողովուրդի ջերմ բարեկամը, Պուրէշի մօտիկ Ստրենիկ անտառին մէջ: Եորգա միջազգային համբաւ կը վայելէր որպէս անդամ ֆրանսական կաճառին, ինչպէս նաեւ Եւրոպայի բոլոր երկիրներու գիտական եւ ակադեմիական կաճառներուն: Գաղտնի պայմաններու ներքեւ Եորգայի թաղումը տեղի կունենար Պուրէշի գերեզմանատան մէջ նոյն օրն իսկ, ի ներկայութեան նաեւ Կարապետ Պալճեանի (ԱՆԴ 83): Պալճեանի գրական վաստակը փայլեցաւ «Մուսա լեւոն հայերը Ֆրանց Վերֆէլի վէպին մէջ» վերլուծական փորձով, որ գրական եւ քննադատական ուսումնասիրութեան բնոյթ կը կրէր, հրատարակուած 1940ին, 62 էջոց հատորով մը: Ֆրանց Վերֆէլ 1933 թուին գրած էր իր ծանօթ «Մուսա լեւոն քառասուն օրերը»: Պալճեանի գրական արգասիքին մաս կը կազմէր նաեւ 1943ի ապրիլին ի լոյս ընծայած «Որիմեան հայրիկ որպէս դաստիարակ» աշխատասիրութիւնը՝ 155 էջ, 10 գլուխներէ բաղկացած, ուր քննուած է հայրիկի տեսական եւ փիլիսոփայական հայեացքը մարդու եւ անոր դաստիարակչական

դերի վրայ: Հոն ի միջի այլոց վերլուծուած են անհատի կատարելագործման այն եղանակները զորս Որիմեան առաջարկէր էր այրերու եւ կանաց դաստիարակութեան համար:

3592. ՀՈԳԵԻՈՐԱԿԱՆԸ

1942 թուի հոկտեմբեր 23ին, Ռուսմանիոյ թեմի երկարամեայ առաջնորդ Յուսիկ արքեպիսկոպոս Զոհրապեան կը վախճանէր իր պաշտօնին վրայ 71 տարեկանին (3513): Թեմական խորհուրդի որոշմամբ առաջնորդական տեղապահի ժամանակաւոր պաշտօնը կը յանձնուէր Մամբրէ քահանայ Պիպերեանի: Շուտով սակայն, երբ թեմական խորհուրդը առաջնորդի թեկնածու մը գտնելու գործին կը ձեռնարկէր, անդամոց միտքը կը կեդրոնանար ուսուցիչ եւ մանկավարժ, գրականագէտ եւ համալսարանաւարտ Լեւոն Կարապետ Պալճեանի վրայ, խնդրելով իրմէ որ տար իր հաւանութիւնը հոգեւորական դառնալու, նկատի ունենալով մանաւանդ որ Պալճեան այլ բարեմասնութեանց կողքին ռուսներէնի քաջ տեղեակ էր ու կը լրացնէր նաեւ ստիպողական այդ պահանջը եւս: Իր 35 տարիքի լրումին Լեւոն Կարապետ Պալճեան կը հաւանէր ընդգրկել հոգեւորական ասպարէզ, ու 1943ի սեպտեմբերին Աթէնք ուղեւորելով վարդապետական ձեռնադրութիւն կը ստանար տեղւոյն առաջնորդ Կարապետ արքեպիսկոպոս Մազլըմեանէ սեպտեմբեր 30ին, վերակոչուելով Տէր Վազգէն վարդապետ: Դէպի Աթէնք ճամբորդութեան, ձեռնադրութեանց ու յարակից պարագաներու մասին գրած ենք կանուխէն, մատնանշելով նաեւ երկու օրուան ընթացքին աշխարհական պիճակէ դպիրի, կիսասարկաւագի, սարկաւագի, քահանայի եւ վարդապետի աստիճանին հասած ըլլալու բացառութիւնը (3518): Սուշավայի Ս. Հանգատար վանքին մէջ իր անդրանիկ պատարագը մատուցանելէ ետք, նոյն տարուայ նոյեմբեր 28ին Պուրէշի Ս. Հրեշտակապետը մայր եկեղեցւոյ մէջ նորոնծայ վարդապետը «ծովածաւալ բազմութեան առջեւ» կը մատուցանէր իր երկրորդ պատարագը, եւ նոյն օր թեմական պատգամաւորական ժողովը Վազգէն վարդապետը կ'ընտրէր Ռուսմանհայ թեմի առաջնորդական տեղապահ: Ընտրութիւնը պետական հրովարտակով իսկոյն կը հաստատուէր: 1948 յուլիս 25ի թեմի պատգամաւորական ժողովը թեմակալ առաջնորդ կ'ընտրէր գինք, եւ 1948 մայիս 20ին էջմիածնի մէջ ծայրագոյն վարդապետի աստի-

S. S. ՎԱԶԳԷՆ Ա ՊԱԼՃԵԱՆ

ճաննեը կը ստանար Գէորգ Զ. կաթողիկոսէն (3518): Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուէր Մայր Աթոռի մէջ 1951 յուլիս 8ին դարձեալ Գէորգ Զ. կաթողիկոսէն (3564):

3593. ՎԱԶԳԷՆ ԵՊՍ. ԹԵԿԵԱՄՈՒ

Ռուսներու թեմին առաջնորդ Վազգէն եպիսկոպոս Պալճեան 1954ի վերջաւորութեան միանգամայն կ'ընտրուէր նաեւ առաջնորդ Պուլկարիոյ թեմին: Մայր Աթոռի Գերագոյն Հոգեւոր Ոորհուրդը իր ղեկտեմբեր 31ի նիստին յատուկ պաշտօնազրոյցով կը տեղեկացնէր Պուլկարահայ թեմական խորհուրդին «Ռուսներու թեմի առաջնորդ Տ. Վազգէն եպիսկոպոսին Բուլղարահայ թեմի ժամանակաւոր թեմակալ հաստատելու մասին» (ՎԱԶ. 296): Իր բարուք ծառայութեամբ յայտնի, երիտասարդական կորովով եւ համալսարանական ուսմամբ օժտեալ հայրենասէր եպիսկոպոսը իսկոյն կը նկատուէր յարմարագոյն թեմական խորհուրդին հայրեայ կաթողիկոսութեան Աթոռին թէ՛ Մայր Աթոռին եւ թէ՛ մանաւանդ Որհնաւոր խորհուրդին եւ հայրենի իշխանութիւններէն, որոնք միակամ առիթը կ'ընծայէին Պալճեանի կանխամրտաձուլ երկարատեւ այցելութեանց ձեռնարկելու ներքին թեմերէն ներս: 1954 թուի ղեկտեմբեր 11էն մինչեւ 1955 մարտ 4 տեւող երկու ու կէս ամիսներու ընթացքին Վազգէն եպիսկոպոս կարգաւ այցելեց Հայաստանի, Վրաստանի, Ատրպէյճանի եւ Ռուսաստանի հայ համայնքները ուր կրօնական արարողութեանց կը նախագահէր, պատարագ կը մատուցանէր ու կը քարոզէր: անուղղակի կերպով տպաւորելու համար հայ հաւատացեալները իր բարեմոյն հաղորդականութեամբ: Կանխաւ ըսած ըլլանք սակայն թէ Պալճեանի այսպէս կոչուած անպաշտօն եւ սքողեալ թեմականութիւնը Որհնաւոր խորհուրդին իշխանութեանց կողմէ, բարիք մը միայն կ'ըլլար հայ եկեղեցւոյ եւ ազգին, նկատի առած հեռաւոր ապագան որ ճշդիւ եւ ճշմարտիկարողարացնէր ընտրութիւնը այլապէս լաւագոյն թեմականութիւն յանձին Վազգէն եպիսկոպոս Պալճեանի: 1954 ղեկտեմբեր 11ին Պուլկարէն Երեւան կը մեկնէր Պալճեան, նախ եւ առաջ մասնակցելու համար Գերագոյն Հոգեւոր Որհնաւոր խորհուրդի հերթական նիստին որ պիտի գումարուէր ղեկտեմբեր 20ին, Վահան արքեպիսկոպոս Կոստանեանի նախագահութեամբ (ԱՆԴ 295): 1955 յունուար 4ին Վազգէն եպիսկոպոս գնացելով Շիրակի թեմը կը մեկնէր Լենինական, նախագահելու համար

Սուրբ Ծննդեան եւ Զորհնեաց կրօնական հանդիսութեանց: Չորս օր հաւատացեալներու հետ հանդիպումներ ունենալէ ետք, «վառ եւ անմոռաց» յիշատակներով, եպիսկոպոսը կը վերադառնար Երեւան, յունուար 9ին Երեւանի Ս. Սարգիս, եւ 16ին Ս. Յովհաննէս եկեղեցիներուն մէջ պատարագելու եւ քարոզելու համար: Յաջորդ օրն իսկ եպիսկոպոսը կը մեկնէր Թիֆլիս, տալու համար պաշտօնական այցելութիւն մը թեմին՝ հին տոմարի դրութեամբ Սուրբ Ծննդեան եւ Զորհնեացի տօներուն նախագահելու համար: Այցելած է «եղբայրական Որհնաւոր խորհուրդին» գեղատեսիլ վայրերը, ինչպէս նաեւ հայ մշակոյթի հետ կապուած յայտնի ուխտատեղիները, Սայեաթ Նովայի, Սունդուկեանի եւ Թումանեանի հետքերով: Զատագոված է հայ եւ վրացի ազգերու գործակցութիւնը, որոնք «գրեթէ միասին ծնան եւ միասին ապրեցան որպէս զիրար հասկցող հարեւաններ» (ԱՆԴ 302): Շեշտած է մանաւանդ յիշեալ գործակցութիւնը Որհնաւոր խորհուրդին դարաշրջանին որ դրսեւորուած է «օգտակար եւ շինարար արդիւնքներով»: Երեւան վերադառնալով Վազգէն եպիսկոպոս կը մասնակցէր Գերագոյն Հոգեւոր Որհնաւոր խորհուրդի 29ի նիստին, եւ փետրուար 4ին գնացելով կը մեկնէր Պաքու, Ատրպէյճանի հայ թեմին այցելութեան: Կը հասնէր յաջորդ օր, «տեղի հայկական եկեղեցիներում յաւուր պատշաճի քարոզներով հանդէս գալու, հաւատացեալների հետ հանդիպելու եւ թեմի հոգեւորական ու հասարակական աշխատանքներին ծանօթանալու համար» (ԱՆԴ 304): Պաքուի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պատարագած ու քարոզած է, եւ պատարագէն ետք «ժողովուրդը երկար ատեն մնաց եկեղեցւոյ մէջ, մօտէն տեսնելու, հարցուփորձ ընելու եւ զրուցելու համար արտասահմանէն եկած հոգեւորականին հետ» (ԱՆԴ 305): Նոյն օրերուն Վազգէն եպիսկոպոս պաշտօնական այցելութիւն կուտար նախ Ռուս Ուղղափառ մայր եկեղեցիին, եւ ապա, ընկերակցութեամբ թեմի առաջնորդ Գարեգին ծայրագոյն վարդապետի, կ'այցելէր Հանրապետութեան մահմետական դաւանութեանց պետ Շէյխ իւլ Իսլամին: Իր երկրորդ պատարագը Պաքուի մայր եկեղեցւոյ մէջ մատուցանելէ Պաքուի մայր եկեղեցւոյ 13ին, Վազգէն եպիսկոպոս ետք փետրուար 13ին, Վազգէն եպիսկոպոս կ'անցնէր Կիրովապատ, ուր շուրջ 60,000 կանգնէր Կիրովապատ, ուր շուրջ 60,000 հայեր կը բնակէին, իրենց «Նոյակապ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ», կառուցուած 1853 թուականին: Հոն եւս փետրուար 15ին պաթուականին: Հոն եւս փետրուար 15ին պատարագելէ եւ քարոզելէ ետք, նոյն օր կը

Տ. Տ. ՎԱՀԳԻՆ Ա ՊԱԼՃԵԱՆ

վերադառնալու Երեւան: Փետրուար 22ի Գերագոյն Հոգեւոր Ոորհուրդի նիստին կը ներկայացնէր իր շրջապատի մանրամասն տեղեկագիրը, վերլուծաբար տալով Լենինականի, Թիֆլիսի, Պաքուի եւ Կիրովապատի եկեղեցական եւ հասարակական գործունէութիւնները, տալով նաեւ իր նկատողութիւնները որոշ թերութիւններ վերացնելու գծով: Վերադարձին իր իւրաքանչեւ այցելութիւնները կուտար նաեւ Ռուսմանիոյ եւ Պուլկարիոյ թեմերուն, անշուշտ գլխաւոր նպատակը ի մտի ունենալով:

3594. ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Գէորգ Զ. կաթողիկոսի մահէն ետք Մայր Աթոռոյ տեղակալութեան շրջանը տեւած էր տասնեւհինգ ամիս, տեղակալութեամբ Վահան արքեպիսկոպոս Կոստանեանի, որ Գերագոյն Հոգեւոր Ոորհուրդի եւ եպիսկոպոսական դասուն հետ միատեղ անմիջական ժողով մը գումարած էր 1954 յունիս 5 եւ 7 օրերուն (3587): Ժողովը տեղեկ ըլլալով վախճանեալ կաթողիկոսին նշանակեալ Տէրտէրեան Եղիշ արքեպիսկոպոսի Մայր Աթոռի տեղապահութեան անյոյս ելքի մասին, որոշած էր իսկոյն ձեռնարկել կաթողիկոսական ընտրութեան: 1955 օգոստոս 17ին Վահան արքեպիսկոպոսի նախագահութեամբ, Գերագոյն Հոգեւոր Ոորհուրդի արտահերթ նիստը գումարուեցաւ ազգային-եկեղեցական ժողովի եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրութեան կենսական խնդիրներով զբաղելու համար (ՎԱԶ. 314): Ժողովը օրակարգի վրայ ունէր հինգ հարցեր, որոնցմէ երկրորդն էր «Ընտրել Կենտրոնական կազմակերպիչ Յանձնաժողով գլխաւորելու ազգային-եկեղեցական ժողովի հրաւիրման աշխատանքները» (ԱՆԴ): Յանձնախումբի անդամներ նշանակուեցան Վահան Կոստանեան (նախագահ) եւ Եղիշ Տէրտէրեան արքեպիսկոպոսներ, Սահակ Տէր Յովհաննիսեան եւ Վազգէն Պալճեան եպիսկոպոսներ, Գէորգ Վաթեան ծ. վարդապետ, Աւետիք Իսահակեան, Ստեփան Կամսարական եւ Մարտիրոս Տէր Ստեփանեան: Յաջորդ օրն իսկ, օգոստոս 18ին, Գերագոյն Հոգեւոր Ոորհուրդը շրջաբերական հեռագրով կը տեղեկացնէր նուիրապետական աթոռներուն եւ բոլոր թեմերուն, յայտնելով ազգային-եկեղեցական ժողովի գումարման թուականը՝ 1955 սեպտեմբեր 25-30, երբ պիտի կատարուէր նաեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրութիւնը (55.ԷՁՄ.Թ.): Հեռագիրը կաւելցնէր նաեւ թէ եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւններ եւս

պիտի կատարուէին, իսկ հոկտեմբեր 16ին, Սրբոց Թարգմանչաց տօնին ալ սրբալոյս միւռոնի օրհնութիւն (ՎԱԶ. 314): Նոյն հեռագիրը պարտք կը նկատէր յիշեցնելու թէ պատգամաւորներու ընտրութիւնը պիտի կատարուէր 1945 թուականի ազգային-եկեղեցական ժողովի հաստատած կանոնադրութեան հիմամբ, որ էականին մէջ նոյն էր Գէորգ Ե. կաթողիկոսի պատրաստած 1925ի կանոնադրութեան հետ: Նոյն օր կազմուած է նաեւ Համազգային Կեդրոնական Յանձնաժողով մը կաթողիկոսական ընտրութիւնը կազմակերպելու համար, որուն անդամներն էին Կ. Պոլսոյ Գարեգին պատրիարք Ուղատուբեան, Նազ արքեպիսկոպոս Աջապահեան, Եղիշ արքեպիսկոպոս Տէրտէրեան, Վազգէն եպիսկոպոս Պալճեան, Վահան արքեպիսկոպոս Կոստանեան, Աւետիք Իսահակեան եւ Ստեփան Կամսարական (ԱՆԴ 315): 1955 սեպտեմբեր 28ին արդէն Երեւան ժամանած էին արտասահմանեան թեմերու ընտրեալ պատգամաւորներն ու թեմակալ եպիսկոպոսները, որոնք նոյն օր հիւրասիրուեցան Երեւանի Մշակութային Կապի վարչութեան կողմէ: Ներկաներն էին արքեպիսկոպոսներ Մամբէ Գալֆայեան, Ամբրիկայի արեւելեան թեմի առաջնորդ, Մամբէ Սիրունեան, Եգիպտաց թեմի առաջնորդ, Վարդան Գասպարեան, Գալիֆորնիայէն, Վազգէն եպիսկոպոս Պալճեան, Ռուսմանիոյ թեմին առաջնորդը, Դերենիկ եպիսկոպոս Փոլատեան, Կիլիկիոյ կաթողիկոսութենէն, Հայկազուն ծ. վարդապետ Արա-համեան, Հայրիկ ծ. վարդապետ Ասլանեան, Պարգեւ ծ. վարդապետ Վրթանէսեան, Կորին վարդապետ Մանուէլեան, չորսն ալ Երուսաղէմի պատրիարքութեան ներկայացուցիչներ, Սերովբէ ծ. վարդապետ Մանուկեան, Եւրոպայի հայրապետական պատուիրակը, Շնորհ ծ. վարդապետ Գալուստեան, Գալիֆորնիոյ թեմի առաջնորդը, եւ Պսակ ծ. վարդապետ Թումայեան, Անգլիոյ հայրապետական պատուիրակը: Իսկ ներքին թեմերէն Սուրբ Թորոսեան եւ Սահակ Տէր Յովհաննիսեան եպիսկոպոսներն ու Վարդան Տէր Սահակեան եւ Եզնիկ Ազնաւուրեան ծայրագոյն վարդապետները: Ռուս ուղղափառ եկեղեցւոյ պատուիրակութեան մաս կը կազմէին Մինսկի եւ Պելլուուսիոյ թեմակալ Պիտիրիմ եպիսկոպոսն ու Պոկովի եւ Պորտովի Իոաննի եպիսկոպոսը: Ընդունելութեան ներկայ էին նաեւ Որհնորդային Միութեան կրօնական պաշտամունքներու խորհուրդի նախագահ Ի.Վ. Պոլեմանսկի, եւ Որհնորդային Հայաստանի նախարարութեան խորհուրդի հայ եկեղեցւոյ

Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆ Ա ՊԱԼՃԵԱՆ

գործերու խորհուրդի նախագահ Հրաչեայ Գրիգորեան: Յաջորդ օր, սեպտեմբեր 29ին, տեղակալ Վահան արքեպիսկոպոսի նախագահութեամբ բացումը կը կատարուէր զահուլիս-եկեղեցական ժողովին 140 պատգամաւորներու մասնակցութեամբ: Առաջին նիստին «ողջոյնի սրտագին խօսքը» կ'արտասանէր նախագահ սրբազանը, որմէ ետք առանձին ընտրութեամբ ղիւանը կը կազմէր նախագահի փոխանորդներու, ատենապետներու եւ քարտուղարութեան: Նախագահի փոխանորդներ կ'ընտրուէին Մամբրէ Սիրունեան եւ Մամբրէ Գալփայեան արքեպիսկոպոսներն ու Վազգէն Պալճեան եպիսկոպոսը: Սեպտեմբեր 30ի երկրորդ նիստը էջմիածնի մայր տաճարին մէջ կը գումարուէր յետ միջօրէի ժամը 3ին, օրակարգի միակ եւ գլխաւոր հարցով Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրութեամբ: Հայաստանեայց եկեղեցւոյ բոլոր եպիսկոպոսները նկատի ունենալով, ժողովականներ քուէարկութեամբ կ'աւարտէին իրենց քուէարկութիւնը ժամը հինգուկէսին, հետեւեալ արդիւնքով. ՎԱԶԳԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊԱԼՃԵԱՆ 125 քուէ, Գարեգին պատրիարք Ռաչատուրեան՝ 6, Վահան արքեպիսկոպոս Կոստանեան՝ 2, Մամբրէ արքեպիսկոպոս Սիրունեան՝ 1, Մամբրէ արքեպիսկոպոս Գալփայեան՝ 1, Տիրան արքեպիսկոպոս Ներսոյեան՝ 1 (ԱՆԴ 317): Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը ընտրուած էր յանձին Ռումանիոյ եւ Պուլկարիոյ թեմերու առաջնորդ Վազգէն եպիսկոպոս Պալճեանի, որ ստացաւ ՎԱԶԳԷՆ Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս անունը: Նորընտիրը յայտնեց իր շնորհակալութիւններն ու երախտագիտութիւնը, եւ ապա արտասանեց իր աղօթքը: Ժողովի նոյն նիստը շարունակուեցաւ նախագահութեամբ նորընտիր կաթողիկոսին: Սեպտեմբեր 30ին Գերագոյն Հոգեւոր Ոորհուրդը պաշտօնական հեռագրով ծանոյց ընտրութեան արդիւնքը Հայաստանի եւ սփիւռքի բոլոր թեմերուն, հետեւեալ բնագրով. «Այսօր, սեպտեմբեր 30ին, ուրբաթ օր, ցերեկուայ ժամը 3ին, Սուրբ էջմիածնի Մայր Տաճարում, 137 պատգամաւորներ ընտրութեամբ գումարուած Ազգային-Եկեղեցական ժողովը, 125 ձայնով, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրեց Ռումանիոյ եւ Բուլկարիոյ Հայոց Առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Վազգէն Եպիսկոպոս Պալճեանին» (ԱՆԴ 318, 55. էջ 25, ԺԺԱ.): Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան Գահը տարի մը եւ հինգ ամիս ետք կ'օգտուէր իր նոր Գահակալով, երրորդն ու վերջինը Ոորհրդալիս Միութեան ներքեւ կատարուած:

3595. ՕՏՈՒՄՆ ՈՒ ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԸ

Վազգէն Ա. Պալճեան իր ընտրութեան յաջորդող կիրակին, հոկտեմբեր 2ին, հայրապետական օծում կը ստանար Ս. էջմիածնի մայր տաճարին մէջ հայաստանեայց եկեղեցւոյ ութ եպիսկոպոսներու ձեռամբ եւ ի ներկայութեան ժողովական պատգամաւորներու եւ խուռներամ հաւատացեալներու: Ամպօղանիի ներքեւ ընտրեալ կաթողիկոսը հին վեհարանէն դէպի տաճար կ'առաջնորդուէր եւ Ս. պատարագի մատուցմամբ կը ստանար հայրապետական ձեռնադրութիւնն ու օծումը հետեւեալ եպիսկոպոսներէն. Մամբրէ Սիրունեան Եպիսկոպոս, որպէս երիցագոյն նախագահողը, Մամբրէ Գալփայեան Ամերիկայի, Վահան Կոստանեան Գերագոյն Հոգեւոր Ոորհուրդի, Վարդան Գասպարեան Գալիֆոնիոյ, Սիոն Մանուկեան Հարաւային Ամերիկայի, Դերենիկ Փոլատեան Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան, Սահակ Տէր Յովհաննիսեան Մայր Աթոռոյ, եւ Սուրէն Թորոսեան Մայր Աթոռոյ: Հայրապետական օծման ներկայ էին նաեւ քրիստոնեայ այլ յարանուանութեանց բարձրաստիճան ներկայացուցիչներ, Մինսկի եւ Պելոուսիայի մետրոպոլիտ Պիտրիմ, որ կը ներկայացնէր համայն Ռուսիոյ պատրիարք Ալեքսին, Պաթումի մետրոպոլիտ Եփրեմը, որ կը ներկայացնէր Վրաստանի ուղղափառ եկեղեցւոյ պատրիարք Մելքիսեդեկ Երկրորդը: Հանդիսաւոր օծման կը յաջորդէր վեհարանի գահասրահին մէջ նորընտիր կաթողիկոսին գահակալութեան հանդէսը, ի ներկայութեան բարձրաստիճան հոգեւորականաց եւ պետական անձանց: Երեւանի մէջ տրուած ճաշկերոյթով եւ հիւրասիրութեամբ կ'եզրափակուէին Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի օծման եւ գահակալութեան հանդիսութիւնները:

3596. ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ԶԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Յաջորդ կիրակին իսկ, հոկտեմբեր 9ին, Վազգէն Ա. կատարեց եօթ վարդապետներու եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնը: Մայր Աթոռի մէջ վերջին անգամ 1951 թուականին կատարուած էր հինգ եպիսկոպոսներու ձեռնադրութիւնը, եւ խիստ կարիքը կար նորերու, որոնք արդէն թեմակալներ էին եւ կամ պատասխանատու հոգեւորականներ նուիրապետական աթոռներէ ներս: Երուսաղէմի հայոց Ս. Յակոբեանց վանքէն հինգ թեմաւորներ տնօրէն ժողովի որոշմամբ կը ներկայանային, որոնցմէ

Տ. Տ. ՎԱՋԳԷՆ Ա ՊԱԼՃԵԱՆ

երկու թեմակալներ էին արդեն: Իսկ Մայր Աթոռն ալ նորընտիր հայրապետի որոշմամբ երկու յառաջացեալ տարիքի թեկնածուներ կը ներկայացնէր եպիսկոպոսական ձեռնադրութեան համար: Երուսաղէմի միաբանութեան թեկնածուներն էին Հայկազուն Արքայապետ, Հայրիկ Ասլանեան, Պարգեւ Վրթանէսեան, Սերովբէ Մանուկեան եւ Շնորհք Գալուստեան վարդապետները, որոնցմէ վերջին երկուքը, Սերովբէն հայրապետական պատուիրակն էր եւրոպայի հայոց յանուն Գէորգ Զ. կաթողիկոսի, եւ Շնորհքը թեմակալ առաջնորդն էր Գալիֆորնիոյ թեմին, հաստատուած նոյնպէս հանգուցեալ Գէորգ Զ. կաթողիկոսէն: Էջմիածնի միաբանութեան թեկնածուներն էին Եզնիկ Ազնաւուրեան եւ Վարդան Տէր Սահակեան տարիքաւոր վարդապետները: Առաջին եօթ եպիսկոպոսներու կանոնական ձեռնադրութիւնը կատարուեցաւ հանդիսաւոր կերպով, խարտաիլակութեամբ Մամբրէ արքեպիսկոպոս Սիրունեանի եւ ընթերակայութեամբ Վահան Կոստանեան եւ Վարդան Գասպարեան արքեպիսկոպոսներու: Երկու շաբաթ ետք, հոկտեմբեր 23ին, զոյգ մը եպիսկոպոսներ եւս ձեռնադրուեցան, երբ Վազգէն կաթողիկոս ընդունեց կատարուած միջնորդութիւնները, մին Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան Դամասկոսի թեմէն, եւ միւսը Անգլիոյ հայ համայնքի թեմական իշխանութեանց անունով: Ձեռնադրեալներն էին Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց պատրիարքութեան միաբաններէն Շաւարշ վարդապետ Գույումճեան, առաջնորդ Դամասկոսի թեմին, եւ Պապ վարդապետ Թումայեան, հոգեւոր հովիւ եւ հայրապետական պատուիրակ Անգլիոյ հայ համայնքին: Վերջին այս երկուքը յայտնորէն կը ձեռնադրուէին առանց Երուսաղէմի միաբանութեան հաւանութեան եւ տնօրէն ժողովի յանձնարարութեան: Միանալով ինը եպիսկոպոսներու ձեռնադրութեամբ հայաստանեայց եկեղեցւոյ թեմերու վարչակարգը կը գտնէր հետզհետէ իր բնականոն ընթացքը:

3597. ՆՈՐԱՊՍԱԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԵՐԸ

Մեր պատմութեան ընթացքին յաճախ հանդիպած ենք եւ անշուշտ պիտի հանդիպինք ինը նորապսակ եպիսկոպոսներուն: Այստեղ յորմար կը տեսնենք տալու իրենց հակիրճ կենսագրականները: ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ԵՊՍ. ԱՐՐԱ-ՀԱՄԵԱՆ, ծնած Վանի Բերդակ գիւղը 1906ին, 1915ի եղեռնին բազմաթիւ վատաբերականներու հետ գաղթած է Արտաշատ, ուր

երեք տարի յաճախած է վարժարան եւ ապա հաստատուած Երեւան իր ծնողներուն հետ: 1917ին վերադարձած է Վան, ուր նոր արհաւիրքներու եւ նոր գաղթի հետեւանալով մեկնած է Սալմաստ 1918ին եւ ապա Պարսկաստան՝ ճանապարհին կորսնցնելով իր ծնողներն ու հարազատները (72. էջ 30): Որպէս որ 1920ին Պաղտատի հայկական Նահր Օմարի որբանոցը մտած է իրեն տարեկից վանեցի հայ որբերու հետ: 1922ին Երուսաղէմի Արարատեան որբանոցը ընդունւած, եւ 1923ին ալ Դուրեան եղիջ պատրիարքի օրով Երուսաղէմի ժառանգաւորաց սան դարձած իր ընկերներուն հետ եւ ուսած Դուրեանի եւ Բարգէն եպիսկոպոս Կիւլսէրեանի ուսուցչութեան ներքեւ: 1927ին ժառանգաւորացի չորս տարիները յաջորդութեամբ աւարտելով, Դուրեանէ սարկաւազ ձեռնադրուած է, եւ 1930ին ընծայարանի բաժինը աւարտելով, տեղապահ Մեսրոպ եպիսկոպոս Նշանեանէ կուսակրօն քահանայ ձեռնադրուած, կոչուելով Հայկազուն (3400): Քսանէինգ տարիներ իր բեղուն ծառայութիւնը բերած է Ս. Յակոբեանց վանքին որպէս հովիւ, ժառանգաւորաց վարժարանի տեսուչ եւ սրբատեղեաց տեսուչ: 1954ին իր առաջին այցելութիւնը տուած է Մայր Աթոռ Գէորգ Զ. կաթողիկոսի մահուան եւ թաղման մասնակցելով որպէս Երուսաղէմի պատրիարքութեան ներկայացուցիչ (3586), եւ մասնակցելով Մայր Աթոռի Գերագոյն Հոգեւոր Ոորհուրդի նիստին (3587): 1955ին Հայկազուն վարդապետ Արքայապետ կը մասնակցէր Վազգէն Ա կաթողիկոսի ընտրութեան որպէս պատգամաւոր, եւ նոյն տարին կը ձեռնադրուէր եպիսկոպոս: ՍԵՐՈՎԷՋ ԵՊՍ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ, ծնած 1908ին Վասպուրականի Մվստան գիւղը, 1915ի եղեռնին գաղթած է Սալմաստի վրայով զէպի Պարսկաստան, եւ իրեն տարեկից հայ տղոց հետ մտած Պաղտատի հայոց Նահր Օմարի որբանոցը, եւ անկէ ալ Երուսաղէմի Արարատեան որբանոցը: 1924ին ընդունուած է Երուսաղէմի ժառանգաւորաց վարժարանէն Դուրեան եղիջ պատրիարքի օրով եւ աշակերտած Դուրեանի եւ Կիւլսէրեան Բարգէն եպիսկոպոսի: Աւարտելով ընծայարանի բաժինը, 1930ին Մեսրոպ եպիսկոպոս Նշանեանէ կուսակրօն քահանայ ձեռնադրուած է (3400): Որպէս Կիւլսէնկեան սան Սերովբէ վարդապետ Անգլիա ղրկուած է Լոնտոնի Բինգ Գոլէճին մէջ իրեն օժակից Շաւարշ վարդապետ Գույումճեանի հետ հետեւելու աստուածաբանութեան եւ Ս. Գրոց դասընթացներու: 1933ին վանք վերադառ-

Տ. Տ. ՎԱՋԳԷՆ Ա. ՊԱԼՃԵԱՆ

նալով կարգուած է ուսուցիչ ժառանգաւորաց եւ թարգմանչաց վարժարաններու: 1935-1936 դասաւանդած է Կիւիլիկոյ Անթիլիասի դպրեմանքէն ներս, ու ապա Երուսաղէմ վերադառնալով ստանձնած է թարգմանչաց վարժարանի տեսչութիւնը, եւ ապա 1946-1950 ժառանգաւորաց վարժարանի տեսչութիւնը: 1950ին Գէորգ Զ. կաթողիկոս հայրապետական կոնդակով զինք նշանակած է նուիրակ Եւրոպայի, հիւսիսային եւ հարաւային Ամերիկայի, Երուսաղէմի աղէտեալներուն ի նպաստ հանգանակութիւն կատարելու համար: 1953ին Սերովբէ Ժ. վարդապետ Մանուկեան Փարիզի հայոց առաջնորդ կ'ընտրուի, յաջորդելով Արտաւազդ արքեպիսկոպոս Սիւրմէեանի, ու Գէորգ Զ. կաթողիկոսէն կը նշանակուի նաեւ կաթողիկոսական պատւիրակ Արեւմտեան Եւրոպայի, որուն վրայ ալ Վազգէն կաթողիկոսէն եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի: ՊԱՐԳԵԻ ԵՊՍ. ՎՐԹԱՆԿՍԵԱՆ Ժնած է Պալլքեսիր 1905ին: 1922ին Վրթանէսեան ծնողներն ու ընտանիքի բոլոր անդամները նահատակուած են թուրքերու կողմէ, երբ յոյները նոյն տարին Թուրքիոյ արեւմտեան նահանգներէն խուճապահար կը նահանջէին (30.ՍԻՈՂ.291): Կանուխէն Կ. Պոլիս փոխադրուած է եւ աշակերտած Կեղրոնական վարժարանին 1920-1923: Տարի մըն ալ Արմաշի խնամակալութեան Պալաթի մէջ բացած ընծայարանը յաճախել է ետք. 1925ին Երուսաղէմ մեկնած է եւ ընդունուած ժառանգաւորաց վարժարանէն Դուրեան եղիչ պատրիարքի օրով, որուն ձեռքով ալ 1926ին սարկաւազ ձեռնադրուած է, եւ ապա կուսակրօն քահանայ 1930ին Մեսրոպ եպիսկոպոս նշանեանէ (3400) ու ծառայած Ս. Յակոբեանց ուխտին մինչեւ կեանքին վերջը: Պարգեւ վարդապետ յայտնի եղած է որպէս աշխատակից «Սիոն» ամսագրի, ուր գրած է մեծ թիւով յօդուածներ Երուսաղէմի յատուկ, հայ եկեղեցւոյ տօներուն յատուկ, եւ առ հասարակ հայ մատենագրութեան վերաբերեալ: 1955ին Մայր Աթոռ մեկնած է եւ Երուսաղէմի միաբանութեան խնդրանքով եպիսկոպոս ձեռնադրուած Վազգէն կաթողիկոսէն: Պարգեւ եպիսկոպոս Վրթանէսեան տարի մը ետք սակայն սրտի տագնապով վախճանած է Երուսաղէմի իր բնակարանին մէջ 51 տարեկանին: ՀԱՅՏԻԿ ԵՊՍ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ, Երուսաղէմի ընծայարանի Մելգոնեան սաներէն չորսին հետ միասին սարկաւազ ձեռնադրուած էր Դուրեանէ, եւ քահանայական կարգ ստացած Թորգոմ պատրիարք Գուշակեանէ 1932ին (3434): Ծնած 1909ին Վասպուրա-

կանի Աղբակ գաւառի Երինգան գիւղը, 1915ին գաղթած է Պարսկաստան եւ Պաքուպա ուր եւ իր ընկերներուն հետ մտած է Նահր Օմարի հայ որբանոցը ու մինչեւ 1922 դպրոցական դասերու հետեւած: Ինչպէս իր ընկերները, ինք եւս Երուսաղէմի Արարատեան որբանոցէն վանք փոխադրուած է եւ աշակերտած ժառանգաւորաց վարժարանին Դուրեան պատրիարքի օրով, որմէ իսկ սարկաւազ ձեռնադրուած: Հայրիկ վարդապետ ընդմիջած մնաց վանք եւ պատասխանատու պաշտօններ ստանձնեց: 1954ին Գէորգ Զ. կաթողիկոսի մահուան առիթով Մայր Աթոռ մեկնած է ու մասնակցած կաթողիկոսի թաղման արարողութեան (3586): ՇՆՈՐՀԲ ԵՊՍ. ԳԱԼՈՒՍԵԱՆ, ծնած Եոզկատի Իյտէ գիւղը 1913ին, որբացած է եւ որպէս մանուկ որբանոցէ որբանոց տարուած է: Այդ մասին գրած ենք կանուխէն իր աշխարհական Արշակ Գալուստեան անուան տակ (3297): Ժառանգաւորաց ընդունուած է 1927ին Դուրեան պատրիարքի օրով, եւ 1932ին Թորգոմ Գուշակեանէ սարկաւազ ձեռնադրուած: Քահանայական կարգ ստացաւ Թորգոմ պատրիարքէ 1935ին (3469) եւ որպէս լուրջ, խոհեմ եւ նուիրեալ հոգեւորական այլազան կրթական եւ տեսչական պարտականութիւններ ստանձնեց Երուսաղէմէ ներս ինչպէս նաեւ Անթիլիասի դպրեմանքին մէջ որպէս տեսուչ 1941-1944: Հոգեւոր հովիւ կարգուեցաւ Լոնտոնի Ս. Սարգիս եկեղեցւոյն 1945ին, եւ 1948ին Ամերիկայի արեւելեան թեմէն հրաւիրուեցաւ որպէս հոգեւոր հովիւ Նիւ Ճրզիի Փեթրքսընի եւ Նիւարգի հայ եկեղեցիներուն (3555): 1952ին Գալիֆորնիոյ թեմին առաջնորդ ընտրուեցաւ Գէորգ Զ. կաթողիկոսի կոնդակով, ուր մնաց մինչեւ 1957: 1955ին որպէս թեմակալ մասնակցեցաւ Ազգային-Եկեղեցական ժողովին, եւ Վազգէն կաթողիկոսի ընտրութենէն անմիջապէս ետք եպիսկոպոսացաւ: ԵԶՆԻԿ ԵՊՍ. ԱԶՆԱԻՈՒՐԵԱՆ, ծնած է 1880ին Ալաշկերտի Թոփրակզալէ գիւղը, 1894ին Գէորգեան ձեմարան ընդունուած եւ ուսման ընթացքը աւարտած 1902ին, որմէ ետք ուսուցչութիւն կատարած է Կարսի եւ Արտահանի հայկական դպրոցներուն մէջ մինչեւ 1912: Ապա երկար տարիներ աշխատած է որպէս հաշուապահ Լենինականի, Կիրովապատի եւ Երեւանի մէջ: 1944 թուի մարտ 1ին վարդապետ ձեռնադրուած է էջմիածնի մէջ եւ անդամակցած Մայր Աթոռի միաբանութեան: Գեղարդի վանքի տարին նշանակուած է Գեղարդի վանքի վանահայր: 1954ին նշանակուած է Պաքուի հայոց թեմին առաջնորդ, որուն վրայ ալ

Տ. Տ. ՎԱՀԳԻՆ Ա ՊԱԼՃԵԱՆ

սրուակներով լեցուն անուշաքոյր միւռոնը եւ բաշխեցին հայ եկեղեցիներուն:

3599. ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԹԵՄԵՐ

Վազգէն Ա.ի գահակալութենէն ետք Մայր Աթոռոյ միաբանութիւնը կը հաշուէր հինգ եպիսկոպոսներ եւ տասնեակ մը նոր-ընծայ վարդապետներ: Տասնամեակ մը ետք, 1965 թուականին, հինգ ծերունի եպիսկոպոսները Սահակ Տէր Յովհաննիսեան, Վահան Կոստանեան, Սուրէն Թորոսեան, Եղնիկ Ազնաւուրեան եւ Վարդան Տէր Սահակեան, արդէն վախճանած էին, եւ անոնց տեղ ութ նորեր ձեռնադրուած Մայր Աթոռի վրայ, որոնք էին, Հայկազուն Աբրահամեան, Ասողիկ Ղազարեան, Կոմիտաս Տէր Ստեփանեան, Յուսիկ Սանթուրեան, Մալոոց Թադիւրեան, Պարգեւ Գէորգեան, Վահան Տէրեան եւ Տիրայր Մարտիրոսեան: Ասոնք պաշտօններ ստանձնեցին մայրավանքէն ներս եւ կամ ներքին թեմերուն մէջ որպէս թեմակալներ: Կաթողիկոսը սկիզբէն ձեռնամուխ եղաւ Մայր Աթոռի վանական, կրթական, վարչական եւ տնտեսական կեանքի վերակառուցման, կազմելով 30 յօդուածներէ բաղկացեալ միաբանական ներքին կանոնադրութիւն մը, որպէսզի հոգեւորականներ ապրին եւ ծառայեն անձնուիրար «Ժուժկալութեան, ազգատութեան եւ անպայման հնազանդութեան հայրապետահաստատ կանոններուն համաձայն» (65. էջՄ. ԺԱ-ԺԲ, 22): 1965 թուականի հայրապետական ղեկուցման համաձայն Մայր Աթոռոյ եւ ներքին թեմերուն մէջ կը պաշտօնավարէին 17 միաբաններ, որոնցմէ եօթը եպիսկոպոսներ էին, վեցը վարդապետ, եւ չորսը սարկաւազ: Իսկ ներքին թեմերուն մէջ գործող քահանայից դասը կը բաղկանար ընդամենը 57 հոգիներէ: Արտասահմանի հայրապետական թեմերուն մէջ 1965ի տուեալներով, էջմիածնի միաբանութենէն 25 եպիսկոպոսներ եւ 11 վարդապետներ ու 4 սարկաւազներ կը պաշտօնավարէին: Ներքին թեմերը վեց էին, առաւել երեք վանահայրութիւններ, ըստ հետեւեալին: Արարատեան հայրապետական թեմ, փոխանորդութեամբ Վահան եպիսկոպոս Տէրեանի: Երակի թեմ, առաջնորդութեամբ Մալոոց եպիսկոպոս Թադիւրեանի: Վրաստանի թեմ, առաջնորդութեամբ Կոմիտաս եպիսկոպոս Տէր Ստեփանեանի: Ատրպէյճանի եւ Թուրքեստանի թեմ, առաջնորդութեամբ Յուսիկ եպիսկոպոս Սանթուրեանի: Նոր Նախիջևանի եւ հիւսիսային Կովկասի թեմ, առաջնորդութեամբ Նորէն վարդապետ Էլչուքեանի:

Մոսկուայի հոգեւոր հովուութիւն, Պարգեւ եպիսկոպոս Գէորգեանի տեսչութեամբ: Երեք վանահայրութիւններն էին. Գեղարդայ վանքի, վանահայրութեամբ Մուշեղ վարդապետ Պետրիկեանի: Դալարագեազի Ս. Ոսկ վանքի, վանահայրութեամբ Պօղոս արքեպիսկոպոս Տէր Նշանեանի: Ուր Վիրապի վանքի, վանահայրութեամբ Գրիգոր քահանայ Չափտեանի: Մայր Աթոռի արտասահմանի թեմերն էին. Ատրպատականի, Կարապետ աւագ քահանայ Մանուկեանի տեղապալութեամբ, Թեհրանի, Յովհաննէս աւագ քահանայ Հաճեանի հովուութեամբ, Սպահանի, Նոր Զուղա, Ներսէս աւագ քահանայ Դաւթեանի փոխանորդութեամբ, Եգիպտոսի, Մամբրէ արքեպիսկոպոս Սիրունեանի առաջնորդութեամբ, Իրաքի, թեմական խորհուրդի տեսչութեամբ, Արեւմտեան Եւրոպայի, Փարիզ, հայրապետական պատուիրակութիւն, Սերովբէ եպիսկոպոս Մանուկեանի առաջնորդութեամբ, Յունաստանի, Աթէնք, Մեսրոպ աւագ քահանայ Տէր Յակոբեանի փոխանորդութեամբ, Ամերիկայի արեւելեան թեմի, Սիոն արքեպիսկոպոս Մանուկեանի առաջնորդութեամբ, Ամերիկայի արեւմտեան թեմի, Թորգոմ եպիսկոպոս Մանուկեանի առաջնորդութեամբ, Հարաւային Ամերիկայի, Արժանթին, Պրագի, Ուրուկուայ, Զիլի, Վենեզուելա, Բարգէն եպիսկոպոս Ապատեանի առաջնորդութեամբ, Անգլիոյ հայրապետական պատուիրակութեան, Պսակ եպիսկոպոս Թումայեանի առաջնորդութեամբ, Մանչեսթրի հովուութիւն, Ալտա աւագ քահանայ Տէր Յարութիւնեանի տեսչութեամբ, Վիեննայի հովուութիւն, Մեսրոպ վարդապետ Գրիգորեանի տեսչութեամբ, Ռումանիոյ, Տիրայր եպիսկոպոս Մարտիրոսեանի առաջնորդութեամբ, Պուլկարիոյ, Տիրայր եպիսկոպոս Մարտիրոսեանի առաջնորդութեամբ, Հնդկաստանի եւ հեռւոր արեւելքի, Արամայիս քահանայ Միրզայեանի փոխանորդութեամբ, Միլանի հովուութիւն, Իսահակ վարդապետ Ղազարեանի տեսչութեամբ:

3600. ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԿՈՆԴԱԿԸ

Վազգէն Ա. կաթողիկոս իր անդրանիկ կոնդակը գրեց 1955 ղեկոնմբեր 1ին, «Մէրն իմ ընդ ամենեւին ձեզ ի Քրիստոս Յիսուս» ընաբանով ու զայն ուղղելով Տանն Կիլիկիոյ բնաբանով եւ Շրուսաղէմի եւ Կ. կաթողիկոսութեան եւ Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեանց ու անոնց ենթակայ հոգեւորականութեան եւ վարչական կազմերուն ու համայն հաւատացեալ հայ ժողովուրդին: Որպէս նախաբան յիշատակել

Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆ Ա ՊԱԼՃԵԱՆ

ետք իր սեպտեմբեր 30ի ընտրութեան եւ հոկտեմբեր 2ի օծման պարագաներն ու անոնց յարակից եպիսկոպոսական ձեռնադրութեանց եւ միւս օրհնութիւնները «հայոց վերածնած Մայր Հայրենիքի ազատ երկիրքին ու կենսատու արեւին տակ» (ՀԱՅ. 49), ան կը շնորհէր որ իր առջեւ կը բացուէին նոր յոյսերու դռներ եւ կեանքի նոր ճանապարհ: Ունդավառիչ կը գտնէր ծաղկեալ հայրենիքի նիւթական եւ մշակութային վերաշինութեան հսկայ գործը, ու անոնց զուգահեռ հոգեւոր վերաշինութեան գործը որ անհա սկիզբ կ'առնէր Ս. Էջմիածնէն: «Այստեղ, կ'ըսէր, կենդանի է հաւատքը, կենդանի է Մխիթարին ու Փրկիչը մեր Բրիտանոս մեր հաւատացեալ ժողովուրդի սրտին մէջ»: Արթուն եւ արիւ ըլլանք, կը յորդորէր, պահելու համար մեր եկեղեցիքն, հաւատքը եւ մեր հոգիներու փրկութեան ճանապարհը, շնչելով որ անսասան ըլլար մեր սիրոյ միութիւնը, ամբողջ եւ անխռով: Կը շնչէր որ հաւատացելոց մտքերը անյոյս եւ անել ճամբաներու վրայ չթափառէին: Կը թուէր իսկոյն իր նախաձեռնելիք գործերը մի առ մի, կազմակերպել Մայր Աթոռը, միաբանական նոր կեանք ստեղծելով, ու կեանքի կոչելով եկեղեցւոյ կանոններն ու աւանդութիւնները շինարար ու կարգապահ գործընթացի համար: Վերանորոգել հայրենի հնարոյր սրբավայրերը, վանքերն ու եկեղեցիները, «ինչպիսին են Ս. Հռիփսիմէն, Ս. Գայանէն, Ուր Վիրապը, Օշականը, Գեղարդը եւ ուրիշներ» (ԱՆԻ 50): Շարունակելով իր հայրապետական ծրագիրը, Վազգէն Ա. Կորոյն հոգածու ըլլալ եւ անձամբ հետեւիլ հոգեւոր ձեւարանի մակարդակի բարձրացման, «որպէսզի ան առաւելագոյն չափով արդարացնէ իր գոյութիւնը»: Մայր Աթոռի «էջմիածին» պաշտօնաթերթը կը ծրագրէր հրատարակել Մայր Աթոռի սեփական տպարանին մէջ, որ պէտք էր կառուցուէր խոստացուած նուէրներու օգնութեամբ, ուր եւ պիտի տպուէին այլ պարբերականներ ու հոգեւոր եւ եկեղեցական գրականութիւն, երբ «Մայր Տաճարի զանգակները յաղթական պիտի ղողանջեն եւ հորիզոնէ հորիզոն պիտի աւետեն թէ այստեղ կենդանի է Ս. Մեսրոպի ոգին եւ կանգուն Ս. Էջմիածինը» (ԱՆԻ 51): Դաստիարակչական եւ լուսաւորութեան ծրագրին հպելէ ետք, նորընտիր կաթողիկոսը կականարկէր նաեւ հոգեւոր կաճառի մը կազմութեան նպատակ ունենալով քննարկելու եւ ուսումնասիրելու հայ եկեղեցւոյ պատմութեան, աստուածաբանութեան, իրաւունքի, մատենագրութեան

ու արուեստներու կալուածները: Իր մասնագութիւնը կը յայտնէր նաեւ հայ եկեղեցին ու Մայր Աթոռը օժտելու «Սահմանադրութեամբ մը եւ Կանոնագրքով մը, համաձայն հայրապետահաստատ կանոններու եւ մեր սուրբ աւանդութեանց»: Հայրապետական իր յորդորը կուտար «օտարութեան մէջ» ապրող իր զաւակներուն սիրով եւ միաբան ապրելու, բարձր պահելով հայու պատուական անունը օրինապահութեամբ եւ արդարութեամբ, «հայրենի վերածնունդի եւ վերաշինութեան գիտակցութիւնը խորիխ» նկատելով ընդմիջու: Առաջնորդներուն եւ հոգեւոր հովիւներուն ուղղելով իր խօսքը, կաթողիկոսը կականարկէր անոնց «օծեալ եւ սուրբ ձեռքերուն» որոնց միջոցաւ անոնք ի մի պիտի հաւաքէին ցրուեալ հօտը հայ եկեղեցւոյ, եւ ինչ որ այդ ձեռքերը կապէին, ոչ մէկ օտար ձեռք պիտի չփորձէր քակել զայն, եւ սփռուքի հայը պիտի մնար, պիտի ապրէր ու հասնէր փրկութեան ափը «Իր սուրբ հաւատքի գօրութեամբ»: Կը փակէր իր այս անդրանիկ կոնդակը յորդորելով որ հոգեւորականներ իմաստութիւնը ունենային միասնական ոգի կերտողծելու, ինչպէս նաեւ հաւատարիմ մնալու աշխարհի խաղաղութեան մշտական գոյութեան, որպէսզի «մեր վերաշինած Հայրենի օճախը այլեւս երբեք, երբեք չքանդուի, եւ անոր երդիքին տակ միշտ առատ ու անսպառ ըլլան հացը, լոյսը եւ երգը» (ԱՆԻ 52): Վերոնշեալ ծրագիրներն ու հայրապետական թելադրանքները արդարեւ գտան իրենց անմիջական ընթացքը, շնորհիւ հաւատաւոր, գործունէ եւ մշտաբան կաթողիկոսին, որուն մօտիկ ապագայի շինարարական եւ դաստիարակչական ձեռնարկութիւնները լիովին պիտի արդարացնէին երիտասարդ ու կորովի հայրապետին աննահանջ իղձերը:

3601. ՇԻՆԱՐԱՐԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿՆԵՐ

Վազգէն կաթողիկոսի երկարատեւ գահակալութիւնը այլազան ուղղութիւններով նշանակալից եւ արդիւնաւէտ դարձաւ: Անոնցմէ ոմանք իր ձեռնարկած աննախընթաց շինարարութիւնները եղան, որոնց մաս կազմեցին Ս. Էջմիածնի մայրավանքի համալիրին ներս եւ Հայաստանի տարածքին վրայ կատարուած նորակառոյց հիմնարկներն ու հին չէնքերու ու պատմական վանքերու վերանորոգումները: Ակնառու եղաւ մանաւանդ նոր վեհարանի անկարելի նկատուած վերստացումը Ուրհրդային իշխանութեանց

Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆ Ա ՊԱԼՃԵԱՆ

կաթողիկոսի խնդրանքով 1957 թուականին, ամբողջական վերանորոգում տալարանի չէնքին, հիմնական վերանորոգում իրիմեան չէնքին, կառուցում ժամացոյցի աշտարակին՝ վանքին հիւսիսակողմը, վանքին գլխաւոր մուտքին դարպասի կառուցում, Տրդատի Դրան վերանորոգում, կեդրոնական ջեռուցման եւ բոլոր չէնքերուն համար ջրամատակարարման եւ կոյուղիի կառուցում, ծառապատում:

Ս. Հռիփսիմէի տաճար

Հիմնական վերանորոգում տաճարի եւ կառուցում նոր Սեղանի, բարեկարգում չրջապատի եւ այգինքնուն տնկում, պարսպապատում տաճարի եւ կառուցում նոր դարպասի, կառուցում յուշարձան-աղբիւրի:

Շողակաթ եւ Օշական

Շողակաթի տաճարի վերանորոգում, Օշականի Ս. Մեսրոպ եկեղեցւոյ հիմնական նորոգում, նոր Սեղանի կառուցում եւ ներքին նկարազարդում, Սուրբ Մեսրոպ Մեծ Վարդապետի դամբարանի բարեկարգում: Օշականի եկեղեցւոյ ներքին որմնանկարներու ի նորոյ իւղաներկում թարգմանչաց յատուկ, ինչպէս նաեւ արտաքին չրջապատի հիմնական վերաշարդարում:

Բջնի, Խոր Վիրապ, Գեղարդ

Հիմնական վերանորոգում Բջնիի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ, Ս. Գայեանէի վանքին, Խոր Վիրապի վանքին, Սիսեանի եկեղեցւոյ գմբէթի, վերանորոգում Գեղարդայ վանքին:

Այլ վերանորոգումներ

Եղեգնաձորի Ս. Ոսկ վանքի, Երեւանի Ս. Սարգիս, Ս. Յովհաննէս, Ս. Զօրաւոր եկեղեցիներու, ինչպէս նաեւ Լենինականի Ս. Աստուածածին տաճարի: Պարսպապատում Մայր Աթոռի միաբանական պատմական հին գերեզմանատան եւ վերանորոգում Կամո (Նոր Պայազիտ) քաղաքի եկեղեցւոյ:

Նահատակաց Յուշարձան

Գեղարուեստական կոթող մը եղաւ ինքնին էջմիածնի վանքէն ներս 1965 թուին կառուցուած 1915ի Մեծ Եղեռնի յիշատակին նուիրուած յուշարձանը, ճարտարապետութեամբ Ռաֆայէլ Իսրայէլեանի եւ քանդակագործութեամբ Արայիկ Յարութիւնեանի: Յուշարձանը տաղանդաւոր համադրութիւն

մըն է աշխարհային չափերով եւ տարրեր գծագրութեամբ իրարու ազուցուած խաչքարերու, հին տաճարներու քանդակներու նմոյններով զարդարուած:

3602. ՎԱԶԳԷՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ՈՒՂԵԻՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Շնորհիւ իր յաճախակի եւ հեռաւոր ճամբորդութեանց, Վազգէն Ա. եղաւ իրեն ժամանակակից դէպքերու եւ դէմքերու ուղղակի եւ անձնական մասնակիցն ու հաղորդակիցը, ըլլան անոնք օտար եկեղեցական բարձրաստիճան դէմքեր եւ կամ պետական առաջնահերթ անձինք: Իրեն վիճակուեցաւ ձեռնարկելու իսկապէս աննախընթաց չարք մը ուղեւորութեանց, ներքին, եւ մանաւանդ արտասահմանեան թեմերու, մօտէն ծանօթանալու համար ինչպէս հայրենիքին նոյնպէս եւ սփիւռքի հայութեան եկեղեցական թեմական եւ ազգային կեանքին, ծրագրելով իր հերթական հովուապետական այցելութիւնները հայ եկեղեցւոյ նուիրապետական աթոռներուն, Վատիկան, Անգլիա, Կ. Պոլիս, Հնդկաստան, Գահիրէ, Եթովպիա, Զուիցերիա, ինչպէս նաեւ ի սփիւռս աշխարհի ցրուած հայ եկեղեցւոյ բոլոր թեմերուն: Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պատմութիւնը հիացումով պիտի արձանագրէ Վազգէն Ա.ի չորս ցամաքամասերուն տուած իր ուղեւորութիւնները իրենց ետին թողած արգասաբեր եւ մշակութային արդիւնքներով: Առաջին կաթողիկոսը պիտի ըլլար Վազգէն որ պիտի այցելէր Տան Կիլիկիոյ պատմական Աթոռը եւ բազմաթիւ Անթիլիասի կաթողիկոսանիստ Աթոռին վրայ: Իր գահակալութենէն մի քանի ամիս ետք, եւ շուտով պիտի անցնէր Ատլանտեան ոսկիանոսը այցելելու համար նոր Աշխարհի ցրուել իր հօտը: Վազգէն Ա. կրցաւ իր երկարատեւ գահակալութեան ընթացքին տասնէ աւելի արտասահմանեան այցելութիւններ տալ ու այցելել հայրապետական բոլոր թեմերը աշխարհի չորս ծագերուն: Գլխաւոր պատճառները երկուք էին: Սփիւռքահայութիւնը այլեւս մեծագոյն զանգուածը կը կազմէր հայութեան, հայրենիքէն դուրս, որուն կապը Հայաստանի հետ պէտք էր յարատեւ զօրանար, եւ երկրորդ, ճամբորդութեանց արագընթաց միջոցները, որոնք տրամադրելի էին նախորդ կաթողիկոսներուն ժամանակ, ընծայեցին լաւագոյն պատեհութիւնը կարճ ժամանակի մէջ հասնելու հեռաւոր ափերը Ատլանտեանի եւ Ողաղականի: Իր ճամբորդութեանց ընթացքին կաթողիկոսը ոչ միայն առաջին

Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆ Ա. ՊԱԼՃԵԱՆ

անգամն ըլլալով անձամբ ներկայացուց ամենայն հայոց հայրապետն ու կաթողիկոսութիւնը, այլ նաեւ ուղղակի եւ անձնական կարարութիւն մշակեց օտար յարանուառութեանց պետերուն հետ, հրաւիրելով զանոնք այցելելու Ս. Էջմիածնի նախամեծար Մայր Աթոռը: Հայրապետական շրջագայութիւնները նիւթապէս ալ նպաստեցին Մայր Աթոռի շինարարական ծրագիրներուն, երբ վազգէն Ա. իր հմայքով եւ խելամուտ մօտեցումով աննախընթաց գումարներ հասցուց արտասահմանեան հիմնարկներէն եւ նուիրատու բարերարներէն, բարեգարդելու համար Մայր Աթոռն ու Հայաստանի հին վանքերն ու ծխական եկեղեցիները:

3603. ՊԱՂԵՍՏԻՆ ԵՒ ԻՍՐԱՅԷԼ

Համաշխարհային առաջին պատերազմի ընթացքին, 1917 նոյեմբեր 2ին, անգլիացիք Պաղեստին մտան եւ դուրս չպրտեցին Օսմանեան թուրքերու վերջին բանակը: 1920ի ապրիլին, երբ Սան Ռեմոյի խորհրդաժողովը տեղի կունենար, Մեծն Բրիտանիա իր վրայ վերցուց Պաղեստինի հոգատարութիւնը, որ իր կարգին երկու տարի ետք բաժանում ստեղծելով տուեալ տարածքաշրջանին վրայ, ստեղծեց Անդրյորդանանի պետութիւնը, միեւնոյն ատեն մնացեալ բաժինն վրայ խոստանալով ստեղծել հրեայ ժողովուրդին համար ազգային հողամաս, ուր մինչեւ 1948 թուական 450 հազարէ ավելի հրեաներ ներգաղթեցին, նպատակ ունենալով ստեղծելու իրենց ուրոյն պետութիւնը Իսրայէլ, որ գոյութեան եկաւ 1948 թուականին: Արաբ եւ հրեայ տարրերուն գոյակցութիւնը Պաղեստինի տարածքին վրայ եղաւ եւ մնաց միշտ թըշնամական նոյնիսկ մինչեւ հետագայ տասնամեակներուն: Անգլիացւոց քաղաքականութիւնը, որ յայտնօրէն զօրավիգ կը կանգնէր հրեական գաղութին եւ անոր յառաջիկայ ծրագիրներուն, բնականաբար արաբներու դժգոհութիւնը յառաջացուց: Արաբներ ապստամբեցան գաղութարարներու դէմ քանիցս, 1920 թուականէն սկսեալ մինչեւ 1939, ստիպեցնելով որ Անգլիա դադարեցնել տար հրեաներու իրերայաջորդ գաղթը դէպի Պաղեստին: Հրեաներ այս անգամ դժգոհ մնալով Անգլիոյ բռնած դիրքէն, հակեցան դէպի Միացեալ Նահանգներ, երբ արդէն հակամարտութիւն կը յառաջանար Անգլիոյ եւ Ամերիկայի միջեւ: Զգտեալ այս վիճակը համաշխարհային երկրորդ պատերազմէն ետք

տկարութեան մատնեց Անգլիոյ ներկայութիւնը մերձաւոր արեւելքի մէջ, եւ Անգլիա 1947 թուականին արաբ-հրեայ կնճիւր Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան քննութեան ենթարկեց, որ իր կարգին նոյեմբեր 29ին որոշեց դադարեցնել անգլիական հոգատարութիւնը Պաղեստինի վրայէն, նպատակ ունենալով ստեղծելու տնտեսապէս իրար հետ կապուած երկու անկախ հրեական եւ արաբական պետութիւններ, առանց Երուսաղէմը միացնելու մէկուն կամ միւսին, այլ որպէս իւրայատուկ վարչական միաւոր ձգելու Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան հսկողութեան ներքեւ: Որպէս ծրագրուած հետեւանք այս բոլորին, 1948 մայիս 15ին Իսրայէլի պետութիւնը ստեղծուեցաւ, մինչ պաղեստինի արաբ ժողովուրդը չկարողացաւ իրագործել ինքնանկախ պետութիւն ստեղծելու իր իրաւունքը, եւ ասոր հետեւանքն ալ եղաւ 1948-1949ի արաբական եւ իսրայէլեան պատերազմը: Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան որոշմամբ Պաղեստինի տարածքին կէսէն ավելին, ներառեալ Երուսաղէմի արեւմտեան մասը, անցաւ Իսրայէլի պետութեան: Նոյն կարգադրութեամբ 1950ին Պաղեստինի արեւելեան շրջանները, Յորդանան գետի արեւմտեան ափը, ինչպէս նաեւ Երուսաղէմի արեւելեան մասը կցուեցան Յորդանանի պետութեան, իսկ Կազալի շրջանը անցաւ Եգիպտոսի հսկողութեան տակ: Միացեալ Ազգերու սոյն կարգադրութիւնը անկարելի էր որ անմիջական եւ նոյնիսկ հեռակայ խաղաղութիւն խոստանար տարածքաշրջանին մէջ, որովհետեւ հրեաներ իրենց հայրենիքը առաւելագոյն չափով եւ քաղաքական ապահով սահմաններով հաստատել որոշեր էին, տնտեսական կապերն ալ արեւմուտքի հետ սերտացնելով, ի գին ամէն զոհողութեանց, ի հեճուկս եւ ի վնաս անշուշտ դրկից արաբներուն, որոնք մեծ թիւերով, հարիւր հազարներով, կը բնակէին Պաղեստինի մէջ որպէս բնիկ ժողովուրդ: Իսրայէլի գինեալ ուժերը, իրենց ձեռք անցած տարածքներէն իսկոյն վտարեցին 900 հազար պաղեստինցի արաբներ, որոնք իրր գաղթական դուրս եկան հրեաներու հողերէն, ստեղծելով գաղթականութեան մնայուն եւ անյուծելի հարցը մերձաւոր արեւելքի մէջ: Այս Գաղթականութեանց մէջ դժբախտ բաժին մըն ալ հայերուն ինկաւ, որոնք ստիպուեցան լքել տուն ու տեղ եւ մեկնիլ Լիբանան եւ Միացեալ Նահանգներ, ուր ուսմանց հետեւելով դարձան պատուաւոր քաղաքացիներ միշտ Երուսաղէմը նկատելով իրենց հոգեկան ծննդավայրը:

Տ. Տ. ՎԱՋԳԷՆ Ա ՊԱԼՃԵԱՆ

3604. ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱԴԿՄԸ

Երբ անգլիական ուժերը կը քաշուէին իրենց զիրքերէն ու զանոնք մաս առ մաս կը յանձնէին հրեաներուն եւ արաբներուն, երկուստեք թշնամութիւնը կը ծաւալէր եւ բազմաթիւ ցոյցերու եւ արիւնալից բախումներու տեղի կուտար: Անգլիական խնամատարութեան վերջաւորութեան եւ Իսրայէլի պետութեան ստեղծման օրերուն քաղաքացիական խուլ, արիւնտտ եւ անխնայ պայքար ծայր կուտար, իր ետին ձգելով թշուառութիւն եւ քանդում, որոնց անմիջական թիրախ պիտի դառնար նաեւ Երուսաղէմի հայոց պատրիարքարանն ու պաղեստինահայութիւնը: Վանքն ու ղէպի վանք խուժող անվերջ շարքերը գաղթականներուն անուղղակի յարձակումներու ենթարկուեցան, ու վանական ներքին կառոյցներ ռումբերու հարուածներու տակ վտանգալից տարիներ անցուցին: Աւելի քան 3000 հայեր, արդէն ամիսներ առաջ վանք եկեր էին ու բնակութիւն հաստատեցին վանքապատկան պատասպարաններու մէջ, խանգարելով միաբնական ներքին կեանքը ու վանական իւրաքանչեւ դրութիւնը: Օրուան պատրիարքն էր Կիւրեղ Ի. Իսրայէլեան, որ տնօրէն ժողովի որոշմամբ կազմակերպեց մի քանի յանձնախումբեր, հոգեւորականներով գլխաւորւած, որոնք ստանձնեցին պարենաւորման, կարգապահական եւ առողջապահական հոգատարութիւնները: Պատրիարքի անմիջական ցուցմունքներով անոնք սննդեղէնի եւ առողջապահական պիտոյքներ հայթայթեցին, որմէ ետք հանգանակիչ մարմիններ կազմուեցան գոյացնելու համար անհրաժեշտ նիւթական կարիքները: Պատրիարքը իր յատուկ կողով ղեմեց համազաղութային միութեանց իրենց օժանդակութիւնը խնդրելով: Առաջին առիթով ան խնդրեց Տանն Կիլիկիոյ Գարեգին Ա. կաթողիկոսէն որ կոնդակով մը իր կողն ալ միացնէր նոյն անյետաձգելի նպատակին համար: Խնդրուեցաւ նաեւ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութենէն եւ եգիպտահայ թեմէն որ իրենց կարգին ընէին իրենց կարելին, միշտ չեւտելով վերահաս եւ տակաւ հասունցող տոնազն ու թշուառութիւնը: Երբ շարաթ օր, մայիս 15ին, վերջ կը գտնէր անգլիական հոգատարութիւնը, Երուսաղէմի սահմաններուն վրայ կատաղի ընդհարումներ տեղի կ'ունենային, հրազէններու եւ ռումբերու շարունակական արձակումներով, սարսափի մատնելով բոլոր ժողովուրդը: Կիրակի 16ին, հայոց վանքը սարսափի կը մատնուէր ռմբա-

կոծումով եւ անխնայ քնդումով: Կիւրեղ պատրիարք անձամբ, եւ սակայն ի զուր, կը ղիմէր քաղաքի իշխանութեանց որ խնայեն վանքին ու անոր կամարներուն տակ պատասպարեալ խեղճ հայութեան: Նոյն երեկոյեան աւելի բուռն կերպով կը շարունակուէր կռիւը ընդմէջ արարներուն եւ հրեաներուն, եւ Սրբոց Յակոբեանց վանքը, որ սահմանազուխ եւ պատերազմական ղիրք էր երկու կողմերուն միջեւ, հրազէններու եւ ռումբերու հարուածներուն ենթակայ կը մնար ընդմիջ: Համաձայն տրուած վանական տեղեկութեանց, «մայիս 17-18 արիւնի, սուգի եւ տրտմութեան օրեր եղան բովանդակ Միաբնութեան եւ հայ հասարակութեան համար» (48. ՍԻՌ. 175): Վանքէն ներս միայն այդ երկու օրերուն 36 վիրաւորներ պատահեցան, որոնցմէ երեքը իսկոյն մեռան: Պատրիարքը դարձեալ կը ղիմէր պատկան իշխանութեանց եւ Կարմիր Սաչին, խնդրելով որ խնայուի հայոց վանքին ու պատասպարեալներուն, երբ արդէն կռիւներուն գլխաւոր թիրախը հայոց վանքը կը հանդիսանար: Առաջին հաշիւներով, նոյն այդ օրերուն, վանքէն ներս պիտի խնամուէին աւելի քան 200 վիրաւորներ, 65ը անոնցմէ օտարներ, եւ պիտի զարմանուէին 3730 խնամքի կարօտ վիրաւորեալներ: Տազնապի այդ օրերուն, Անդրյորդանանի բանակը հին քաղաք կը մտնէր եւ կը զրաւէր քաղաքի պարիսպներն ու ամրոցները, այդ կերպով հսկելով հայոց վանքին վրայ եւ նոյնիսկ Ս. Թարգմանչաց վարժարանն ու ժառանգաւորաց թաղը առժամեայ զօրանոցներու վերածելով: Սոյն միջամտութիւնը վանական իշխանութեանց կողմէ կը ընկատուէր «Աստուծոյ ամենազօր ու պահապան աջը» Սրբոց Յակոբեանց դարաւոր վանքին վրայ: Ընդհանուր այս տագնապին մէջ, վանքին միաբնութիւնն ու հազարաւոր պատասպարեալներ խուճապահար ներքնայարկերը ծուարած ելքի մը կը սպասէին, երբ մանաւանդ արտաքին յարաբերութիւններն ալ անկարելի կը դառնային, քանի որ խորտակուած էին հին քաղաքի հեռաձայնային եւ լոյսի բոլոր կապերը: Դադրած էր նաեւ ջուրի մատակարարումը: Մայիս 20ի կէս գիշերին ռումբ մը կ'իյնար վանքի Ս. Էջմիածին եկեղեցու տանիքին վրայ, հիմնովին ցնցելով կառոյցն ու զանգակատունը: Թուրքեր կ'իյնային նաեւ լուսարարապետարանի չուրջ, պարտիզաթաղի եւ ժառանգաւորաց թաղին վրայ: Մայիս 22 էն 25 ռմբակոծումները կը շարունակուէին «գիշեր ու ցերեկ», Կիւլպէնկեան Մատենադարանին չուրջ, քանդելով

Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆ Ա. ՊԱԼՃԵԱՆ

ճակատի մասը, ուրիշ ուումը մըն ալ կ'իյնար վանքի բակին մէջ, վիրաւորելով «Ունճեան ընտանիքի բոլոր անդամները, որոնցմէ մին փոքրիկն Անահիտ, կը վախճանէր» (ԱՆԴ 176): Մայիս 27-ին Անդրյորդանանի Ապտուլա թագաւորը իր հետեւորդներով Ս. Յարութեան տաճարը կայցելէր, ուր յոյն, հայ եւ լատին պատրիարքներու ներկայացուցիչներէն կը ղիմաւորուէր: Յաջորդ օր հին քաղաքին մէջ կղզիացած հրէական թաղը կը յանձնուէր Անդրյորդանանի հրամանատարութեան. «որուն պատճառաւ մեր վանքը մասամբ այլեւս կը դադրէր պատերազմական սահմանագլուխ ըլլալէ» (ԱՆԴ): Մայիս 28-ի յաջորդող օրերուն Երուսաղէմի ռմբակոծումները պահ մը կը դադրէին, երթեւեկութիւնը կը վերսկսէր ու վանքաբնակ ունեւոր հայեր դէպի Ամման եւ Պէյրութ կը գաղթէին. իսկ վանք մնացող չքաւոր դասակարգը հաց եւ պարեն կը ստանար Միւռոն վարդապետ Կրճիկեանի գլխաւորած մատակարար մարմնին միջոցաւ: Յունիս 3-ին սակայն ռմբակոծումը սաստկացաւ, վիրաւորներ դարմանուեցան եւ դեղօրայք հասան Պէյրութէն եւ Եգիպտոսէն: Իսկ 15-ին մէկ ամսուայ զինադուլի պատեհութեամբ որոշ չափով կը խաղաղէր կացութիւնը: Այդ օրերուն Համբարձման եւ Հոգեգայտեան աւանդական տօները պաշտուեցան Ս. Յակոբեանց մայր տաճարէն ներս, փոխանակ Համբարձման յերան վրայ եւ Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ մէջ: Ս. Փրկիչ եկեղեցին իբրեւ պատերազմական դիրք կը ծառայէր հրեաներուն: Ռմբակոծումներուն զոհ գացած էին երկու աշխատաւոր միաբաններ՝ Յարութիւն Ասատուրեան եւ Աւետիք Բոլատեան, ինչպէս նաեւ տասնութէկ վանքաբնակ հայեր: Իսկ Եփրայի մէջ զոհ գացած են չորս հայեր, եւ ինք ուրիշներ ալ Հայքայի մէջ: Վերոյիշեալներուն բոլոր անունները ցուցակագրուած են «Սիոն» ամսագրին մէջ (ԱՆԴ 178): Ամիսներ շարունակ չղաղրեցան երկուստեք ռմբակոծումները Երուսաղէմի վրայ: Յուլիս 16-ի գիշերուան մահասփիւռ ռմբակոծումները եղան յոռեգոյնը իրենց տեւողութեամբ եւ պատճառած մահերով եւ քանդումներով: Եօթը ժամ ամբողջ քաղաքը ենթարկուեցաւ թնդանօթներու եւ հրազեններու հարուածներուն: Հայոց վանքին վրայ նոյն այդ գիշեր ինկան հարիւրէ աւելի ումբեր, համատարած վնասներ պատճառելով: Յուլիս եւ օգոստոս ամիսներուն երեք վանքաբնակ հայեր՝ Մանուկ Սէրայտարեան, Փարամազ Տ. Ղազարեան եւ Երուանդ Զաքարեան, զոհ գացին վանքին վրայ ինկած ումբերուն: Սեպտեմբերին

վերսկսան ումբերը տեղալ Երուսաղէմի Դաւիթի, Յոպպէի, Դամասկոսի եւ Նոր Դրան մուտքերուն շուրջ, որոնցմէ առաջինը շատ մօտիկ էր հայոց վանքին: Սեպտեմբեր 10-ին Ապտուլա թագաւոր վերահաստատեց Երուսաղէմի զինուորական ուժերը ընդհանուր հրամանատարի մը նշանակումով փոխան նախկինին: 11-ին սաստկացան ռմբակոծումները, եւ երկու օր ետք առաւօտ կանուխ խոշոր ումբ մը հայոց վանքի աւագ դրան տուցեւ ինչայով վիրաւորեց 30 անձեր. ծանրապէս վիրաւորելով երկու հայ քոյրեր, մայր մը եւ անոր աղջիկը: Չորսն ալ մեռան հիւանդանոցին մէջ: Նոյն օր ռմբակոծեցին նաեւ Ս. Յարութեան տաճար առաջնորդող փողոցը ուր կար ոսկերիչներու շուկան. երեք հայորդիներ իսկոյն զոհ գացին տեղոյն վրայ: Երիտասարդ զոհերու եօթ զագաղներ միեւնոյն օրը մայր տաճար բերուեցան ուր սրտաճմլիկ յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ: Սեպտեմբեր 17-ին Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան Պաղեստինի հարցի բանակցութեանց որպէս միջնորդ Երուսաղէմ գտնուող Գոնթ Պերնատօթ եւ ՄԱԿ-ի Երուսաղէմի գլխաւոր քարտուղար Գնդապետ Անտրէ Սիւրօ սպաննուեցան նոյն օրուան ռմբակոծումներու ընթացքին: Հայոց Կիւրեղ պատրիարք Պերնատօթի հետ տեսակցած էր յուլիս 29-ին Երուսաղէմի մէջ, ուր կանչուած էին Ս. Տեղեաց երեք հոգեւոր պետերը ու անոնց ներկայացուցիչները:

3605. ՊԱՏՐԻԱՐԺԻՆ ԴԻՄՈՒՄՆԵՐԸ

Երուսաղէմի հայոց Կիւրեղ պատրիարք բազմիցս ղիմումներ կատարած էր հայ եւ միջազգային կազմակերպութեանց մօտ, երբեմն Երուսաղէմի երեք կրօնապետները միասնաբար, անմիջական օգնութիւն խնդրելով տառապեալ եւ վտանգեալ քրիստոնեաներուն համար որոնք հրեաներու եւ արաբներու բուռն կռիւներու ընթացքին անել կացութեան մատնուած էին, կեանքերին վտանգի տակ, բնակարանէ եւ սնունդէ զուրկ, գաղթականի իրաւ տուայտանքներու ենթակայ: Պատրիարքը նախ ղիմած էր Տանկայ: Պատրիարքը Ա. կաթողիկոսին կոն-դակով մը օգնութիւն հայցելով հայ եկեղեցւոյ թեմերէն: Իր 1948 ապրիլ 24 թուակիր կոնդակով (48, ՍԻՈ. 145-146) կաթողիկոսը կը ղիմէր «ամենայն առաջնորդ եպիսկոպոսաց, թեմական իշխանութեանց եւ հաւատացեալ ժողովրդեան», Պաղեստինի մէջ յառաջ եկած նիւթական եւ բարոյական ծանր վնասներու:

Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆ Ա ՊԱԼՃԵԱՆ

բարձրման անմիջական օգնություն խնդրելով: Կը յիշեցնէր Կիւրեղ պատրիարքի գրաւոր հաղորդագրութենէն նկարագրուած Երուսաղէմի ծանր վիճակը ու վանքէն ներս պատուարեալ հայ ժողովուրդի տագնապալից կացութիւնը. նշելով 1800 հայերու վանք ներխուժումը ու 700 հոգիներու ալ դուրսը անտուն մնացած ըլլալը: Մնունդի հարցը առաջնահերթ նկատելով, Գարեգին կաթողիկոս կը մատնանէր լրիւ անգործութիւնն ու ունեւորներու հապճեպ հեռացումը Երուսաղէմէն դէպի Կիպրոս, Լիբանան եւ Սիւրիա: Կոնդակի վերջաւորութեան դիմելով իրեն ենթակայ թեմերուն, Դամասկոս, Հալէպ եւ Կիպրոս, կաթողիկոսը կը յանձնարարէր տեղական ժողովներ կազմել շուտով, «Պաղեստինի Հայերին Եղբայրական Օգնութիւն» անունին տակ ու հանգանակութեանց ձեռնարկել: Ղրամ, սնունդ եւ դեղորայք հասցնելու համար հայոց պատրիարքարան: Նոյն տարուոյ ապրիլ 30 թուակիր պաշտօնագրով երեք յարանուանութեանց պետերը Աթենակորաս յունաց, Ալպերթօ Կորի լատինաց եւ Կիւրեղ Բ. հայոց, Պաղեստինի բարձր քոմիսերին գրած են ազդու նամակ մը, խնդրելով որ իրենց կողմ հասցնէ Մեծն Բրիտանիոյ արքայական պալատին, Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան, որպէսզի անմիջական քայլ մը առնէին տագնապալից այդ օրերուն վտանգի ենթարկուած սրբատեղեաց եւ եկեղեցիներու ապահովման ի նպաստ, երկու կէտեր յանձնելով իրենց ուշադրութեան: Նախ, որ Երուսաղէմի մէջ տիրող պատերազմական վիճակին հետեւանքով Ս. Տեղեաց պաշտպան եկեղեցականներ կը հռահային իրենց պաշտօններէն ստիպողաբար, բոլորովին լքելով դարերու կենսք ունեցող քրիստոնէական սրբավայրերը: Երկրորդ, անմիջական քայլեր առնուէին որպէսզի երբ անգլիական հոգատարութիւնը դադրէր Պաղեստինի վրայ, Երուսաղէմ պիտի հովանաւորուէր անպայման հեղինակաւոր վարչութեան մը կողմէ, ազատել կարենալու համար սրբատեղիներն ու վանական հաստատութիւնները վերջնական կործանումէ: 1948 յունիս 10 թուակիր իր պաշտօնագրով, Կիւրեղ պատրիարք կը գրէր ՄԱԿ-ի Ապահովութեան Նորհուրդին եւ ցաւով կը յայտնէր թէ Ս. Յարութեան տաճարը, սրբատեղիներն ու վանքերը, կրօնական եւ բարեսիրական հաստատութիւնները, բոլորն ալ ուժակոծման կենթարկուէին, լուրջ վնասներ պատճառելով: Պատրիարքը կը խնդրէր անմիջական եւ վճռական քայլեր առնել եւ

ապահովել անվտանգութիւնն ու անդորութիւնը սուրբ քաղաքէն ներս: Պատրիարքը սրտագին կոչ մըն ալ կ'ուղղէր 16 մարտ թուակիր նամակով ուղղեալ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան Նիւ Եորքի կեդրոնական վարչութեան ընդհանուր քարտուղար Գրիգոր Կիրակոսեանին, րացատրելով Երուսաղէմի տագնապն ու տնտեսական լուրջ դժուարութիւնները, խնդրելով միանգամայն Միութեան «Աջակցութիւնն ու դրամական անմիջական օգնութիւնը վերահաս աղէտներէ փրկելու համար Հայութեան պանծալի» ժառանգութիւնները ի Ս. Յակոբ եւ հայոց պատրիարքութեան ենթակայ սրբատեղեաց մէջ: Պատրիարքը կը շնչաւոր թէ քաղաքական լարուած վիճակը եթէ չարունակուէր, հիմնայատակ կրնային կործանուի վերջին երեսուն տարիներու շինարարական աշխատանքներն ու արդիւնքները (48. ՍՈՒ. 181): Ան կ'ողբար սրտակղէք վիճակը հայ գաղթականներուն, որոնք կ'ապաստանէին վանքի ներքին եւ արտաքին թաղերուն մէջ «հաւասարապէս վտանգուած եւ յուսալքուած»: Պատրիարքարանի գլխաւոր կալուած եղող քաղաքամիջի Ռեքս անուան շարժապատկերի սրահը, որ «մեր լաւագոյն շէնքերէն մին էր», կործանած էր բոլորովին: Աւելին, հոյ ճարակ դարձեր էին վանքապատկան եօթը խանութները եւ անոնց վրայի պանդոկը «որ մեր եկամուտի մեծագոյն աղբիւրներէն էր»: Որպէս «չափ ցաւալի աղէտ մը», Կիւրեղ պատրիարք կը տեղեկացնէր թէ Գեթսեմանի Ս. Աստուածածնի գերեզմանի հնադարեան եկեղեցին, որուն գաւիթն ու մուտքը վերականգնուած էին մի քանի ամիսներ առաջ, 1948 յունուար 5ին յանկարծական անձրեւներու հետեւանքով հեղեղներու ենթարկուած էր, խորտակելով անոր մուտքն ու նորոգեալ գաւիթին պատը, ինչպէս նաեւ ներքին հայ եւ յոյն պատարագամատոյց խորանները, կանթեղները, սրբապատկերները, ջահերն ու պահարանները, բոլորն ալ հաւասարապէս ի վնաս բաժնեկից հայ եւ յոյն պատրիարքութեանց: Եղած խնդրանքին որպէս անմիջական օգնութիւն, Հ.Բ.Ը. Միութիւնը 5000 պաղեստինեան ոսկիի մասնաւոր յատկացում մը կը կատարէր եւ դեղորայք կը շնչաւոր Կիւրեղի կաթողիկոսութեան միաբան Ռորէն եպիսկոպոս Բարոյեանի անձամբ Երուսաղէմ այցելութեամբ, զորս պատրիարքը ստացեր էր յունիսի առաջին շաբթուն, «Երախտապարտ մնալով սիրելի Բարեգործականին անսահմանօրէն», ինչպէս Կիւրեղ Բ. կը գրէր իր 15 յունիս թուակիր երկար եւ մանրամասն

Տ. Տ. ՎԱՀԳԷՆ Ա. ՊԱԼՃԵԱՆ

նամակին մէջ (ԱՆԴ 184-187): Ըսուած էր նաեւ թէ յիշեալ գումարին 4000 ոսկին յատկացներ էին պարէնի եւ դեղորայքի: Պատրիարքը մանրամասնօրէն կը տեղեկացնէր կռիւներու հետեւանքն եղող կործանումներն ու մահերը, գաղթն ու դժբախտութիւնները: Միաբանութեան եւ խնամատար յանձնախումբերու, դարմանատան եւ հայ բժիշկներու կատարած անխոնջ եւ շնորհակալ աշխատանքը, որոնց մասին անդրադարձանք նախորդիւ: Անձամբ Երուսաղէմ եկած են այդ օրերուն իրենց նիւթական եւ բարոյական օժանդակութիւնը հասցնելու համար Անթիլիասի կաթողիկոսարանէն ինքնին եպիսկոպոս Բարոյեան, երկրորդ անգամ ըլլալով, եւ Գահիրէէն իրաւաբան Շաւարշ Սեյժեան, մատուցանելու համար Լիբանանի եւ Կիլիկիան թեմերու նիւթական յատկացումները (15,000 սիւրիական ոսկի), ու Եգիպտոսի թեմին հաւաքած զբամական օժանդակութիւնը: Պատրիարքն ու միաբանութիւնը մեծապէս մխիթարուած զգացեր էին եպիսկոպոսին եւ իրաւաբանին անձնական ներկայութեամբը:

3606. ԱՆԱՐՃԷՔ ՎԷՃ ՄԸ

Մինչ Երուսաղէմ եւ սրբավայրեր ու բնակոժման ենթակայ էին եւ տակաւին քաղաքական գետնի վրայ ընդունելի լուծում մը կարելի չէր եղած գտնել, քաղաքի իրաւատէր երեք յարանաւանութիւններէն երկուքը, լատին պատրիարքն ու յունաց պատրիարքարանը, առանձինն, ամէն մէկը իր հաշոյն լծուեր էին Երուսաղէմի եւ սրբատեղեաց ամբողջական իրաւատութեան տիրանալու մարմալին, անշուշտ օգտուելով քաղաքական խառնակ կացութենէն, բոլորովին անտեսելով հայոց պատրիարքութեան համահաւասար իրաւատութիւնները: Լատին պատրիարքութեան անունով եւ «Սուրբ Տեղեաց պաշտպանութեան համար» խորագրով, ֆրանսերէն թղթակցութիւն մը կը հրապարակուէր Վատիկանէն 1948 յունիս 3 թուակիր (48. ՍԻՈ. 234), ուր Երուսաղէմի լատին պատրիարքարանը կը պահանջէր որ Ս. Տեղեաց հոգատարութիւնը իրեն յանձնուէր ներկայ քաղաքական անպաստ պայմաններուն բերումով, նկատի ունենալով լատիններու Պաղեստին գտնուիլը ժԳ դարէն ի վեր: Որպէս անմիջական հակադրեցութիւն եւ պատասխան, նման յաւակնոտ գրութիւն մըն ալ երեւցած էր յոյն պատրիարքութեան անունով «Պայքար լատինաց եւ օրթոտոքս-

ներու միջեւ Ս. Տեղեաց նկատմամբ» վերնագրով, դարձեալ ֆրանսերէն (ԱՆԴ 235), որուն մէջ յունաց պատրիարքը վէճ կը յարուցանէր լատիններու այդ տարօրինակ դիրքաւորման դէմ, առարկելով որ յոյն կրօնաւորներ Պաղեստին գտնուած էին Դ դարէն ի վեր ու կը կոչուէին «Ս. Գերեզմանի բիւզանդական եղբայրութիւն»: Իր կարգին, յոյն պատրիարքը հիմնուելով իր ըսածին վրայ, կը պահանջէր որ Ս. Տեղեաց պաշտպանութիւնն ու Երուսաղէմի հոգատարութիւնը յոյներուն յանձնուէր: Ինքնահնար այս վէճին առիթով հայոց Կիւրեղ Բ. պատրիարքը պատշաճ եւ անդորր գրութեամբ մը հանդէս եկած է (ԱՆԴ 235-236), ուր ցաւ յայտնած է թէ «երբ Ս. Երկիրն ու Սրբատեղիները տակաւին կրակի եւ աւերումի սպառնալիքին ենթակայ են», այսքան անտեղի եւ տարօրինակ հարց մը մէջտեղ կը զրուէր, յորդորելով որ հրատապ հարցը սրբատեղիներու պահպանութեան հարցն էր եւ ոչ թէ միայն մէկու մը կամ միւսին ենթարկուիլը, չեւտելով իսկոյն որ սրբատեղիները իրենց ընդթիւ «համախառնային են», հիմնուած պատմական դարաւոր տուեալներու վրայ, որոնք ընդունուած եւ հաստատուած էին երեք իրաւակից յարանաւանութեանց կողմէ: Կիւրեղ կը յորդորէր որ «արդարութեան եւ եղբայրութեան ոգին» դառնար ներշնչիչ ուժը, քան թէ անհիմն պատճառաբանութիւնները: Ան յոյս կը յայտնէր որ Պաղեստինի նոր սահմանադրութիւնը իր ուշքը պիտի դարձնէր Երուսաղէմի եւ սրբատեղիներուն վրայ, յարգելով անոնց պատմական եւ հոգեւոր արժէքներու ամբողջականութիւնը: Հուսկ իրեմն, ինք եւս կը մէջընդմէջ հայ եկեղեցւոյ Երուսաղէմի մէջ ներկայութեան պատմականութիւնը («Բրիտանոնութեան առաջին դարերէն») սկսեալ, չեւտելով որ «այս կէտին մէջ ոչ մէկ եկեղեցի կրնայ զայն (Հայ եկեղեցին) գերազանցել»: Ինքնավստահ իր խօսքերով հայոց պատրիարքը կը հաստատէր թէ «ոչ ոք կրնայ ժխտել այս ճշմարտութիւնը, եւ մենք եւս ներկայիս չենք ուզեր մեր պահանջներուն ուժ տալու նպատակաւ յարուցանել այդպիսի խնդիր մը»: Իր գրութիւնը կը փակէր հրաւիրելով բոլորը միասնաբար ուխտելու եւ աղօթելու որպէսզի կարենային երաշխաւորել Ս. Երկրին անդորրութիւնն ու ապահովութիւնը: Սկզբնական անհիմն լատին եւ յոյն յայտարարութիւնները անարժագանգ մնացին եւ հետեւաբար նաեւ անարժէք ու ապարդիւն:

Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆ Ա ՊԱԼՃԵԱՆ

3607. ՎԱԶԳԷՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ԱՌԱՋԻՆ ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Վազգէն Ա. իր գահալուծենէն միայն հինգ ամիս ետք իր առաջին ուղեւորութեան կը ձեռնարկէր ղէպի Եւրոպա եւ Միջին Արեւելք, ցոյց տալով իր պատասխանատու պաշտօնին հանդէպ յատուկ նախանձախնդրութիւնն ու հոգածութիւնը: Ան ջերմօրէն կը փափաքէր մօտէն ծանօթանալ սփիւռքահայութեան թեմական ու եկեղեցական կեանքին, յատկապէս նուիրապետական աթոռներէն երկուքին Անթիլիասի Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան եւ Երուսաղէմի հայոց պատրիարքութեան, մանաւանդ որ կարենոր առիթ մը կը ներկայանար, պատմական եւ աննախընթաց միանգամայն, ամենայն հայոց կաթողիկոսին մասնակցելու Անթիլիասի մէջ 1956 փետրուար 14ին կայանալիք Կիլիկիոյ կաթողիկոսի ընտրութեան, որուն համար արդէն Մայր Աթոռ հրաւեր ստացեր էր Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան տեղապահ Ուրբեղութեան եպիսկոպոս Բարդեան: Ուղեւորութեան նպատակներէն մին էր նաեւ Մայր Աթոռին համար նիւթական միջոցներ ապահովել: «Ի մտի ունենալով վերանորոգումը մեր կարգ մը հնադարեան սրբութիւններ հանդիսացող վանքերու» (Ա. ՈՒՂ. 13): Իր երեք ամիս եւ երկու շաբաթ տեւող երկարատեւ ուղեւորութիւնը սակայն պիտի չսահմանափակուէր միայն Կիլիկիոյ կաթողիկոսի ընտրութեամբ եւ օծմամբ, որ անշուշտ գլխաւոր ձեռնարկը պիտի ըլլար կաթողիկոսին, այլ ան պիտի տարածուէր, ըստ կանխօրօք պատրաստուած ծրագրի, եւրոպական շարք մը հայաշատ եկեղեցիներու այցելութեանց, ինչպէս նաեւ եպիսկոպոսական ժողովի մը գումարման վրայ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց վանքէն ներս: Վազգէն Ա. փետրուար 1ին հրաժեշտ կառնէր Մայր Աթոռէն ու Մոսկուա կը մեկնէր, ուր մի քանի օր մնալէ ետք, 10ին կը հասնէր Փարիզ ու կը դիմաւորուէր Արեւմտեան Եւրոպայի հայրապետական պատուիրակ Սերովբէ եպիսկոպոս Մանուկեանի գլխաւորութեամբ օգնական եկող խումբ Բազմութեան կողմէ: Հայրապետական չափումը անդամներն էին Վարդան եպիսկոպոս Տէր Սահակեան, փրոֆ. Առաքել Առաքելեան, ղրխանապետ Հայկ Առաքելեան եւ գաւազանակիր Պարգեւ արեղայ Գեորգեան: Օգնականի պաշտօնական ընդունելութենէն ետք, վեհափառ կաթողիկոսը, որ առաջին անգամն էր որ կ'այցելէր Ֆրանսա, զինք դիմաւորողներու առաջնորդութեամբ կը հաս-

նէր հայոց Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ մայր եկեղեցին ուր խումբներու ժողովուրդին կուղղէր իր անդրանիկ պատգամը: Յաջորդ օր պաշտօնական հիւրասիրութենէ մը ետք, երկու օրուան կարճ այցելութենէն ետք կաթողիկոսը փետրուար 12ին կիրակի առաւօտ կը ժամանէր Պէյրութ իր շքախումբով որուն մաս կը կազմէր նաեւ Սերովբէ եպիսկոպոս Մանուկեան: Բազմահազար ժողովուրդ աննախընթաց խանդավառութեամբ կը դիմաւորէր ամենայն հայոց կաթողիկոսը, որ պատմութեան մէջ առաջին անգամ ըլլալով Լիբանան մուտք կը գործէր եւ հիւրը կ'ըլլար Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան: Օղանաւէն դուրս կուգար Հայրապետ տեղապահ Ուրբէն եպիսկոպոսի առաջնորդութեամբ, եւ իսկոյն կ'օրհնէր իրեն մատուցուած հացն ու աղը զորս ափսէի մը վրայ կը կրէր Զաւէն արեղայ Արզումանեան: Պետական անձինք յանուն Լիբանանի Հանրապետութեան նախագահ Գամիլ Շամունի, ներկայ էին դիմաւորութեան: Օղակայան ներկայ էին նաեւ արքեպիսկոպոսներ Եղիշ Տէրտէրեան, Տիրան Ներսիսեան, եպիսկոպոսներ Զարեհ Փայասեան, Դերենիկ Փոլատեան, Ղեւոնդ Զէպէեան, Շաւարշ Գույումճեան, վարդապետներ, միաբաններ եւ բազմաթիւ քահանայ հայրեր: Ամենայն հայոց կաթողիկոսը Հանրապետութեան նախագահի ինքնաշարժով եւ ոստիկանական ջոկատի առաջնորդութեամբ, երեք հազարէ աւելի ինքնաշարժերու շքերթով ու խելայեղ ծափող շոյններով կը յառաջանար Պէյրութի օղանաւակայանէն ղէպի Անթիլիաս, ուր կը հասնէր ժամ մը ետք, կը դիմաւորուէր նախկին տեղապահ Սաղ արքեպիսկոպոս Ալմայահեանէ եւ Փառէն եպիսկոպոս Մելքոնեանէ, ու խտի աղօթքը կը մատուցանէր Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ մայր տաճարին մէջ: Կուղղէր իր ողջունի խօսքը ու կը բարձրանար վեհարան: Յաջորդող շաբաթը պիտի ըլլար խնդրեալ յայտագիրներու, ժողովներու եւ պաշտօնական այցելութեանց զբաղ շաբաթ մը, ու Վազգէն Ա. հետեւողական քայլերով երկու օր ետք փետրուար 14ին կայանալիք Կիլիկիոյ կաթողիկոսի ընտրութեան համար բարոտք ելք մը որոնելու ուղին պիտի ջնար գտնել իր չուրջ գտնուող Կիլիկեան եւ էջմիածնական եպիսկոպոսներու աջակցութեամբ: Աւելի ոչ Անթիլիաս կը ժամանէին նաեւ Կ. Պոլսոյ հայոց պատրիարք Գարեգին արքեպիսկոպոս Սաշատուրեան, ամբիկահայ թեմի առաջնորդ Մամբրէ արքեպիսկոպոս Գալփայեան, եւ Գալիֆորնիոյ թեմի առաջնորդ Շնորհք եպիսկոպոս Գալուստեան:

«Ազգապատում» Դ. Հատոր Գ. Գիրք

ԴՈՎՏ. 2. ԶԱԻԷՆ ԱՐԶՈՒՄԱՆԵԱՆ